

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrlometodějská teologická fakulta

Katedra křesťanské sociální práce

Bakalářská práce

2013

Martina Esterková

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrlometodějská teologická fakulta

Katedra křesťanské sociální práce

Charitativní a sociální práce

Martina Esterková

*Dopady změn v přiznávání rodičovského
příspěvku od roku 2011 na život rodin pohledem
rodin*

Bakalářská práce

vedoucí práce: ThLic. Jakub Doležel Th.D.

2013

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a všechny použité zdroje jsem uvedla v připojeném seznamu.

.....
Martina Esterková

Poděkování

Děkuji za vedení, podporu a trpělivost při psaní bakalářské práce svému vedoucímu Th.Lic.Jakubu Doleželovi Th.D., zároveň moc děkuji za trpělivost své rodině a všem přátelům za duchovní podporu.

OBSAH

ÚVOD.....	7
I TEORETICKÁ ČÁST.....	10
1 Sociologie rodiny	10
1.1 Proměny rodiny ve 20. století	10
1.2 Současná rodina	11
1.3 Základní vymezení pojmu rodina	12
1.4 Funkce rodiny	14
1.5 Ohrožení funkcí rodiny	16
1.6 Základ křesťanského pojetí rodiny	17
2 Rodinná politika	20
2.1 Základní nástroje rodinné politiky v ČR	20
2.3 Základní sociální reformy po roce 1989	21
2.4 Současný systém sociálního zabezpečení	22
2.5 Státní sociální podpora.....	23
2.6 Přídavek na dítě	24
2.7 Porodné.....	24
2.8 Hmotná nouze.....	24
3 Rodičovský příspěvek.....	25
3.1 Historie rodičovského příspěvku	25
3.2 Rodičovský příspěvek v době vzniku SSP v roce 1995.....	26
3.3 Vývoj výše rodičovského příspěvku v rámci zákona o SSP	27
3.4 Změny v pojetí rodičovského příspěvku	28
3.5 Rodičovský příspěvek a příspěvek na péči.....	29
II PRAKTICKÁ ČÁST	31
4 Metodologie	31
4.1 Stanovení cílů	31
4.2 Volba výzkumné metody.....	32
4.3 Výzkumný soubor.....	33
4.4 Průběh výzkumu	34
4.5 Analýza dat.....	34
4.6 Technika zpracování výzkumu	35

4.6 Osnova otázek pro rozhovory s respondenty.....	35
5 Výsledky výzkumu.....	36
5.1 Rodina První.....	36
5.2 Rodina Druhá.....	38
5.3 Rodina Třetí.....	39
5.4 Rodina Čtvrtá.....	40
5.5 Rodina Pátá.....	41
6 Reflexe jednotlivých rodin k DC 1.....	42
6.1 Rodina První.....	42
6.2 Rodina Druhá.....	43
6.3 Rodina Třetí.....	43
6.4 Rodina Čtvrtá.....	44
6.5 Rodina Pátá.....	44
7 Potíže rodin při plnění svých funkcí – DC 2.....	45
7.1 Rodina Třetí ve vztahu k DC 2.....	45
7.2 Rodina Čtvrtá a Pátá ve vztahu k DC 2.....	46
8 Jevy, jež jsou z pohledu rodin dávány do souvislosti se změnou v poskytování RP – DC 3	47
9 Způsob kompenzace výpadku příjmů – DC 4.....	48
10 Vnímání situace r. 2011 pohledem r. 2013-DC 5	49
10.1 Promítnutí změn zákona o RP v dlouhodobém horizontu-DC6	49
11 Diskuse	50
ZÁVĚR.....	52
Seznam použitých zkratk.....	54
Seznam literatury	55

ÚVOD

Založení rodiny a řádná výchova dětí je hlavním úkolem manželství, což deklaruje Zákon o rodině již z roku 1963. Uvedený zákon má za sebou mnoho novelizací a zákonných doplnění, některé z nich vyplývají z radikálních proměn rodiny, jež především ve druhé polovině 20. století nabraly na síle. V této souvislosti nás napadá, zda nadále platí, že „rodina je základ státu“. Má stát ještě zájem, aby zdravá fungující rodina tento základ tvořila? Přesto i dnes z tohoto zákona nadále vyplývá, že rodina hraje prvořadou a nezastupitelnou roli i v této době a v naší současné společnosti. Nelze však v posledních letech přehlédnout nemalé ohrožení rodiny a její velkou proměnu. Přitom na rodině závisí dobrý osobnostní růst dítěte, což má pozitivní dopad na celou společnost. Dítě má možnost sledovat život rodičů z nejdůvěrnější blízkosti a vidět tak, jak se vyrovnávají s těžkostmi, jak dokážou ovládat své nálady, jak dokážou ustupovat nebo prosazovat své požadavky či potřeby apod.

Důležitou součástí manželského života je naplňování vzájemných potřeb, neboť pokud to dokážou manželé mezi sebou navzájem, umí poskytovat dostatek lásky také svým dětem. Rodinu je tedy potřeba podporovat nejen morálně, ale v období, kdy pečuje o děti, také materiálně. Na důležitosti podpory rodin s dětmi se ve svých prohlášeních shodují téměř všechny politické strany našeho politického spektra i většina společnosti. Názory na praktickou a konkrétní formu podpory rodin s dětmi jsou ale již rozličné. Uskutečňování státní podpory rodin v praxi není jednoznačné a vzhledem ke krizi sociálního státu ani jednoduché, jde tedy spíše o morální podporu.

Sociální podpora rodin v posledním období prošla spoustou méně či více razantních změn. Každá změna zákona a omezení v citlivé sociální oblasti se dotýká života konkrétních lidí i jejich rodin. Nalézt optimální a vhodné způsoby sociální podpory, zohledňující zároveň možnosti státu, není snadné. Večeřa (1993, s. 44) konstatuje, že postkomunistické východoevropské státy teprve hledají svoji cestu a podobu sociálního státu – *welfare state*.

Tato bakalářská práce se zabývá dopady změn zákona o rodičovském příspěvku, které zasáhly rodiny začátkem roku 2011, kdy se měnila lhůta, do které rodič musel provést volbu pobírání RP v základní výměře, a to z dosavadní lhůty 21 měsíců věku dítěte na 9 měsíců věku dítěte. Podle přechodného ustanovení jestliže rodič, který měl

nárok k 31.12.2010 na RP, pečuje o dítě k 1.1.2011 starší 10 měsíců, ale mladší 23 měsíců, může nejpozději do konce února 2011 provést volbu čerpání RP v základní výměře, Neprovede-li rodič volbu, sníží se RP na polovinu základní výměry, tj.3.800 Kč.

Cílem práce bylo zjištění dopadů změn zákona o rodičovském příspěvku v roce 2011 na život dotčených rodin. Hlavním cílem bylo zjistit, zda změna zákona měla na rodiny dopad. Dílčími cíli bylo zjistit, v jakých oblastech života rodin se dopad projevil a jak se v této situaci rodiny zachovaly, jakými způsoby dopady kompenzovaly, zda se rodiny samy dokázaly se situací vyrovnat, popřípadě, jaký druh intervence potřebovaly.

Dotčeným rodinám se touto změnou zákona zkrátilo období pobírání základní výše rodičovského příspěvku (tj. 7 600 Kč) na poloviční částku. Pro někoho možná nevýznamná částka, pro jiné částka, jež radikálně změní život celé rodiny. Zjištění těchto dopadů na rodiny může vést k větší citlivosti při prováděných zákonných úpravách, které ovlivňují život rodin s dětmi, především v současné době, kdy nízká porodnost má celospolečenský dopad na vývoj v důchodovém zabezpečení občanů.

Bakalářská práce obsahuje teoretickou a praktickou část. V teoretické části se první kapitola zaměřuje na sociologii rodiny a ve stručnosti nastiňuje některé definice rodiny. Dále v návaznosti na praktickou část zmiňuje nejdůležitější funkce rodiny a důvody, jež mohou způsobit jejich problematické plnění. Závěr kapitoly je věnován křesťanskému pojetí rodiny.

Druhá kapitola představuje v základních obrysech českou rodinnou politiku, do níž patří nejenom sociální dávky, ale i další výhody. Třetí kapitola se blíže věnuje vývoji zákona o rodičovském příspěvku v jeho nejdůležitějších aspektech, včetně dalších dávek pro rodiny s dětmi.

Praktická část zahrnuje kapitolu se zaměřením na metodologická východiska, která byla oporou pro kvalitativní výzkum k této práci, a kapitolu věnovanou zpracování výzkumu.

Dopady změny zákona o rodičovském příspěvku v roce 2011 jsou komentovány na internetových stránkách, věnujících se penězům a financím, dále se problematice dopadů změn v sociálním systému věnují autoři na stránkách ombudsmana. U některých internetových článků jsou přidány čtenářské příspěvky. Problematika rodiny i rodičovského příspěvku z různých pohledů se stává námětem řady studentských závěrečných prací, bakalářských i diplomových. Nepodařilo se zjistit, zda bylo zpracováno ze stejného úhlu pohledu právní úpravy rodičovského příspěvku, jež začala

platit v roce 2011, mimo novinářské příspěvky na zmiňovaných internetových stránkách.

Téma práce bylo vybráno s ohledem na osobní zájem autorky, jež se v dlouhodobém horizontu zajímá o podporu státu rodin s dětmi.

I TEORETICKÁ ČÁST

1 Sociologie rodiny

Úkolem sociologie je sledování reality, v našem případě sledování rodiny v posledních letech, jejíž vývoj, především ve druhé polovině 20. století, se v mnoha aspektech zintenzívnil. Dle Možného (1999, s. 18) se v 50. letech minulého století rodina pokusila obnovit své centrální postavení ve společnosti i svou tradiční harmonii, pevnou hierarchii a funkční uspořádanost, jež ve skutečnosti ani nikdy neexistovala. V sociální rétorice (i v sociologické teorii) vládla tehdy představa o rozkvětu pevné dvougenerační rodiny, toto období bývá též nazýváno dekadou rodiny. Ve skutečnosti na konci tohoto desetiletí začal trend snižování počtu dětí v rodině a zvýšil se počet rozvodů. (Možný, 1999, s. 19)

1.1 Proměny rodiny ve 20. století

Pod vlivem sociálních nepokojů, radikálních hnutí a vzruchu velkých ideologií – marxismu a feminismu – byla tradiční rodina označena za ideologický nereálný koncept. Rodina jako instituce považovaná za snad nejstabilnější výtvar civilizace, se nejméně od konce první světové války radikálně změnila a dále se mění, a to ve svých nejzákladnějších charakteristikách, jež ve zkratce uvádím (Možný, 1999, s. 19-21):

- padl monopol rodiny na legitimní sex, který rodina v křesťanském kulturním okruhu měla,
- rodina ztrácí, především od počátku 70. let, monopol na legitimní plození dětí, tím, jak vzrůstá počet nemanželských dětí, lze těžko mluvit o legitimitě či nelegitimitě dětí (souvislost s antikoncepcí a oddělením sexu od početí),
- výběr partnera v tradiční rodině nebyl v rukou těch, kdo zakládali rodiny, nýbrž v rukou jejich rodičů, již vybírali partnery z hlediska kontinuity rodinného statusu, majetku i kulturního habitu. Na tuto skutečnost mělo vliv individualistické klima; hodnota svobodné volby, světové války i hospodářská krize způsobily postupně erozi vlivu prokreační rodiny,
- křesťanství koncipovalo manželství jako nezrušitelnou instituci, trvalost byla garantována imperativem „*Co Bůh spojil, člověk nerozlučuj*“, toto pojetí je nabouráno manželstvím jako občanské smlouvy. Transcendentní garance svazku

mizí, na její místo nastoupila láska založená na sexuální přitažlivosti, narůstá počet rozvodů a opakovaných manželství,

- došlo k odluce bydliště a pracoviště, nejdříve se z rodiny vzdálil zaměstnaný muž, tam, kde byla dříve rodina nezastupitelná, nastoupili specialisté a formální organizace – škola převzala vzdělávání a socializaci dětí, lékaři a nemocnice převzaly od rodiny péči o nemocné, staré a postižené. Rodině zůstal konzum, zábava a citové bezpečí, přičemž v tom posledním je nenahraditelná,
- rapidní snížení porodnosti, hlavním smyslem tradiční rodiny byla výchova dětí, od poloviny šedesátých let začala výrazně padat porodnost, v mnoha zemích je nejčastějším typem rodina s jedním dítětem a stoupá počet párů, které zůstávají ze svého rozhodnutí celoživotně bezdětné,
- od konce padesátých let ženy hromadně opouštějí domácnost a věnují se profesní kariéře, pokud jsou v rodině jedno či dvě děti, nedokážou dostatečně naplnit život ženy ani muže a mateřství se stává jen krátkou epizodou v prodlužujícím se životě.

Tyto podstatné změny hluboce zasahují struktury dnešní společnosti a individuální životy jejích členů. (Možný, 1999, s. 21)

1.2 Současná rodina

Singly (1999, s. 10) udává charakteristické rysy současné rodiny: větší závislost na státu, naopak větší nezávislost na okruhu příbuzných a větší nezávislost manželů na rodině. Současná rodina klade důraz na vzájemné vztahy postupným oddělováním veřejného a soukromého prostoru, a dá se označit jako „**vztahová**“. V době, kdy vztahy pramenily z věcí a převládaly nad vztahy vycházejícími z osob, to bylo však jinak, šlo o udržení domácích statků v rodině.

Durkheim (in Singly, 1999, s. 11) zmiňuje paradox moderní rodiny: současná rodina je stále víc „**soukromá záležitost**“ a zároveň „veřejná“, podle něj nejdou tyto dvě vlastnosti od sebe oddělit. Kouzlo rodinné intimity skrývá zvýšenou kontrolu soukromého života státem, jež zaručuje určité podmínky jejího dobrého fungování na různých úrovních, např. na právní úrovni zákony o rozvodu, rodičovských právech, o antikoncepci, na ekonomické úrovni systémem sociálního zabezpečení, podporou spoření, dávkami, daněmi, na institucionální úrovni zařazením dětí do škol. Stát snižuje závislost rodiny na podpoře příbuzných a sousedů, ženy na muži a děti na rodičích. (Singly, 1999, s. 37)

Současná rodina je **individualistická**, Singly (1999, s. 13) udává, že nukleární rodina není v západní společnosti ničím původním a typickým jen pro současnost. Je zde spíše myšleno, že jde o zúžení nukleární rodiny a o nové postavení dítěte v rodině současně s důrazem na osobní vztahy. Dle Durkheima (in Singly, 1999, s. 14) se oslabuje „rodinný komunismus“ a důraz je kladen na osobnost členů rodiny, již se stále více vymaňují z rodinného kruhu. Současnou rodinu odlišuje skutečnost, že její členové mají větší individualitu než v tradičních rodinách, což se následně projevuje ve fungování domácností.

Se zvyšováním autonomie jedince v soudobé rodině jde ruku v ruce snižování počtu sňatků a zvyšování počtu nesezdaných svazků, nárůst počtu rozvodů a rozchodů, nárůst neúplných rodin nebo rodin nově složených, kdy alespoň jeden z partnerů má již manželskou zkušenost, dále je to snížení porodů, nárůst mimomanželských porodů. (Singly, 1999, s. 87)

K novým formám soužití patří rodina tvořená osobami stejného pohlaví, naše legislativa umožňuje těmto osobám registrované partnerství, v mnoha ohledech postavené na úroveň manželství.

1.3 Základní vymezení pojmu rodina

Odborné definice rodiny, co a čím rodina je, může nebo má být, se ve své podstatě často shodují, i když jsou na první pohled definovány různě, proto uvádím jen některé z nich. Vnímání obsahu pojmu „rodina“ je samozřejmě proměnlivé v závislosti na čase i sociokulturním prostředí.

Dle Matouška (2010, s. 11) je rodina **institucí** formovanou civilizací, kulturou i společností. Tradiční rčení, že rodina je **základem státu**, může mít v každé společnosti jiný význam. Matoušek (2003 b, s. 187) uvádí, že rodina v užším tradičnějším smyslu je skupina lidí spojená pokrevními nebo právními pouty. V širším pojetí, které se začíná rozšiřovat z USA a západní Evropy i k nám, je za rodinu považována **skupina lidí** na základě vzájemné náklonnosti.

Rodina odedávna a především existuje proto, aby lidé mohli náležitě pečovat o své děti. Rodina je prvním a velmi závazným modelem společnosti, s jakým se dítě setkává. Má tedy podstatný vliv na jeho **osobní vývoj**, stejně jako na vztahy k jiným skupinám lidí. Má rovněž velký význam **socializační** – předává sociální dovednosti, bez kterých se děti v dospělosti neobejdou. Stálá přítomnost citově angažovaných rodičů je považována za nepostradatelnou podmínku zdravého duševního i tělesného vývoje

dítěte, stejně jako bezpečí domova coby stabilního a chráněného prostředí. (Matoušek, 2003 a, s. 9)

Jandourek (2007, s. 206) uvádí, že rodina je **forma solidárního soužití osob** spojených příbuzenskými vztahy, zahrnující minimálně rodiče a děti. Zmiňuje, jaké znaky mohou rodinu sociokulturně podmiňovat: jedná se především o společné bydlení, příslušnost ke společné příbuzenské linii, společnou produkci a konzumování statků atd.

Sobotková (2012, s. 24) konstatuje, že jednotné a obecně přijímané definice rodiny je nesnadné dosáhnout, ve své publikaci *Psychologie rodiny* cituje definici Možného (1990):

„Rodina je dnes vnímána současně v řádu světa ji obklopujícího jako instituce racionální, pragmatická, funkčně vertikálně hierarchizovaná a kulturně omezující, a současně jako zvláštní soukromý svět autenticity, spontaneity, přirozené rovnosti a emotionality.“ (Možný in Sobotková, 2012, s. 24)

Jandourek (2007, s. 206–207)) rozlišuje rodinu **atomární**, jež vznikla důsledkem upadajícího tradičního vlivu příbuzenství, je tvořena rodiči a dětmi, častější je název rodina **nukleární**. Tento typ rodiny je hojně rozšířený. Na dalším místě uvádí rodinu **měšťanskou**, kdy tento typ rodiny vznikal v době rozmachu měšťanstva. Je výrazně patriachální, kdy autorita otce je založena na jeho roli podnikatele.

Dalším, dnes velmi častým typem, je rodina **neúplná**, dle Jandourka (2007, s. 207) se obsah tohoto pojmu liší podle toho, jak daná společnost vnímá úplnost rodiny. Neúplnost rodiny může být způsobená smrtí jednoho z rodičů nebo je způsobená rozvodem, popř. tvořená svobodnou matkou a dítětem.

Jandourek (2007, s. 207) dále zmiňuje rodinu **orientační**, což je rodina, ve které jedinec vyrůstá, a rodinu **prokreační** neboli sekundární, jež je rodina jedincem nově založená v dospělém věku. Jandourek doplňuje výčet typů rodiny rodinou **rozšířenou**, zahrnující příbuzné ze strany obou rodičů, přičemž mohou všichni žít ve společné domácnosti nebo velmi blízko.

Dle Matouška (2003a, s. 10) vykazuje model rodiny tvořený rodiči, jejich dětmi, případně prarodiči, neobyčejnou stabilitu ve všech epochách vývoje lidstva a ve všech známých současných společnostech.

Frédéric Le Play (in Možný, 1999, s. 32) rozlišuje tři typy rodin: patriachální velkorodinu, nestabilní rodinu a kmenovou rodinu. **Patriachální** rodinu autor objevil v Orientu, všichni členové této rodiny pracují bez nároku na odměnu ve prospěch rodiny, jež je sestavena za čtyři generace s více nukleárními rodinami. Stabilita této

rodiny je vysoká, poskytuje podporu slabším členům rodiny, brání však rozvoji schopným členům.

Nestabilní rodinu představuje Le Play jako jiný extrém, vznikla následkem individualismu a industrialismu v bohatých vrstvách západní Evropy. Žijí v ní pouze rodiče a neprovdané děti, které ji po sňatku opouštějí. Ochrana slabých členů v této rodině mizí stejně jako otcovská autorita. Z těchto rodin pochází masa jedinců, kteří nectí rodinnou tradici, morálku, sociální autority ani Desatero. Tato rodina vykazuje nedostatečnou stabilitu. (Možný, 1999, s. 32)

Dalším typem, dle téhož autora, je rodina **rozvětvená**, kterou nalézá v severním Německu. Základem této rodiny je rodinný dům, v němž zůstává nejstarší ženatý syn a má děti, má zodpovědnost za udržení kontinuity rodinného života a rodinných tradic. Rozvětvená rodina je sestavena například z jeho rodičů, svobodných sourozenců a služebníků. Nerozdělené jmění přechází do rukou jednoho dědice, jenž má však více povinností nežli práv, musí se postarat o rodiče i sourozence, dále umožňuje dobrou morálku, pořádek, čistotu, radost z rodinného života, starost o budoucnost, zájem o mír i prospěch společnosti. (Možný, 1999, s. 33)

Typologii rodiny si specificky určuje většina vědních oborů zabývajících se problematikou rodiny ze svého hlediska, časté bývá členění dle zvládnutí jejich základních funkcí, kterým se ve stručnosti věnuje následující kapitola.

1.4 Funkce rodiny

V dnešní společnosti se nároky a požadavky na rodinu stále zvyšují, důsledkem je, že **své funkce plní jen nedostatečně**. Vyrůstá význam rodiny jako útočiště před veřejným světem, což současná doba posílila. Zejména pro děti v sociálně slabém prostředí je rodina jediným opěrným bodem, kam se mohou uchýlit. Stále je rodina nenahraditelnou institucí, neboť nejlepším způsobem spojuje specifické a univerzální, bez osobního angažovaného zaujetí rodičů na osudu potomků a bez respektu k dané společnosti a jejím potřebám by se děti vychovat nedaly. (Matoušek, 1997, in Kraus, 2008, s. 81)

Biologicko-reprodukční funkce rodiny je významná jak pro společnost, tak pro jedince tvořící rodinu. Pro zdárný rozvoj společnosti je potřebná stabilní reprodukční základna a je v jejím zájmu, aby se rodil takový počet dětí, který tyto perspektivy naplní. Podstata této funkce se nemění, dle dnešního trendu je však dítě často chápáno jako překážka v profesním růstu a vlastní seberealizaci obou rodičů a v rodinách

s nižšími příjmy pak jako přepych. Dnes stále více partnerů plánuje pouze jedináčka a přibývá případů, kdy mladí lidé neuvažují o tom, že by se stali rodiči. (Kraus, 2008, s. 81)

Stále více lidí se domnívá, i když na tuto otázku není v naší společnosti jednotný názor, že k výchově stačí pouze jeden z rodičů. S rozšířeným pokrokem v reprodukční medicíně ani ke zplození dětí není potřeba lásky dvou lidí a lze si pořídit dítě i bez partnera. Liberální myšlení ve vztahu k rodinnému životu je velmi rozšířené ve všech generacích naší společnosti, a prakticky projevováno novými formami partnerského života.

Dle Krause (2008, s. 81–82) také **sociálně-ekonomická funkce** rodiny zahrnuje řadu aspektů. Rodina je považována za významný prvek v rozvoji ekonomického systému společnosti, její členové jsou zapojeni do výrobní i nevýrobní sféry v rámci výkonu určitého povolání a zároveň je rodina významným spotřebitelem, na němž je závislý trh. Důsledkem nezaměstnanosti a zvyšováním životních nákladů bývá ekonomická funkce narušena, projevuje se hmotným nedostatkem rodin. Ekonomická funkce dnes registruje určitý posun v návratu k podobě rodiny jako samostatné ekonomické jednotky, tedy rodinné firmy.

Funkce ochranná, zaopatřovací a pečovatelská spočívající v zajišťování biologických, hygienických a zdravotních životních potřeb nejen dětí, ale všech členů rodiny. Před rokem 1989 tuto funkci zčásti zajišťoval stát, po roce 1990 se znovu v této funkci rodina angažuje více. (Kraus, 2008, s. 82)

Kraus (2008, s. 82) popisuje rodinu jako první sociální skupinu, která učí dítě přizpůsobovat se životu, osvojovat si základní návyky a způsoby chování, běžné ve společnosti, což je **funkce socializačně-výchovná**. Základním úkolem této funkce zůstává příprava dětí na vstup do praktického života. Dnes je však potřeba zdůraznit i význam působení mladší generace na starší. Rodina někdy přesouvá odpovědnost za výchovu na školu a očekává, že profesionální přístup učitelů napraví chyby rodičů, které jsou způsobeny nevhodnými styly ve výchově.

Další úlohou rodiny je její funkce, která dle Krause (2008, s. 83) by měla pamatovat na **rekreaci, relaxaci a zábavu** všech členů rodiny. Naplňování této funkce se projevuje tím, jakým způsobem tráví členové rodiny pohromadě svůj volný čas, jakým zájmům se věnují, jak tráví dovolené apod.

Jako poslední funkci připomíná Kraus (2008, s. 83) **emocionální funkci rodiny**, která je nezastupitelná a zásadní. Žádná jiná instituce neumí totiž vytvořit podobné a tak

potřebné citové zázemí, pocit lásky, bezpečí a jistoty. Lze sledovat proměny úrovně a kvality, v jaké se rodina s požadavky této funkce vypořádává. U nás lze pozorovat, že od 90. let minulého století přibývá rodin, které tuto funkci plní obtížně nebo neplní vůbec.

Dle Matouška a Pazlarové (2010, s. 14) se původní komplex funkcí rodiny zužuje, některé z nich postupně slábnou, i když úplně nezmizí. Některé tradiční funkce od konce 19. století v Evropě začal přebírat sociální stát.

1.5 Ohrožení funkcí rodiny

Funkčnost rodiny může být ohrožena z mnoha interních i externích příčin, které mohou narušit jednu nebo více funkcí současně. Pokud je rodina ohrožena ve více sférách, mluví Matoušek a Pazlarová (2010, s. 17–18) o **mnohoproblémové rodině**. Tato rodina má potíže ve více sférách, jako je bydlení, ekonomika, výchova dětí, partnerské vztahy a vztahy ke členům širší rodiny, vztahy k institucím, nemoci a další. Někdy jsou tyto rodiny označovány jako **rodiny se zvláštními potřebami**.

O **rodině klinické** hovoří Matoušek (2003 b, s. 187), pokud se kvůli svým problémům dostane do kontaktu s pomáhající nebo represivní institucí.

Zaměření této práce souvisí s ohrožením **ekonomické funkce** rodiny. Rodina, kdy jeden z rodičů se celodenně věnuje péči a výchově malého dítěte, je téměř vždy v ekonomické nevýhodě. Potíže s ekonomickou funkcí mívá rodina neúplná.

Matějček a Dytrych (2002, s. 8–9) zmiňují, že zvláště mladí otcové těžce nesou situaci, kdy se o svůj příjem mají dělit s partnerkou a mít dítě znatelně zasahuje do jejich rozpočtu. Problémy kolem financí se mohou promítat mnoha způsoby, vedou k hádkám, výčitkám a konfliktům, mohou vést i ke konstatování, že rodina je v těžké finanční krizi.

Nedostatek peněz a špatná ekonomika rodiny vede k pocitům úzkosti a k ohrožení základních potřeb, potřeby jistoty a bezpečí. Ukazuje se, že **solidarita** mezi partnery v důsledku nedostatku financí může selhávat a jeden nebo druhý začne bezohledně vůči rodině hledat své vlastní východisko z této situace. (Matějček, 2002, s.9)

S ekonomikou úzce souvisí **naplňování dalších potřeb rodiny**, tedy stravy, bydlení, oblékání, trávení volného času členů rodiny, souvisí s ní však i naplňování nehmotných potřeb, např. potřeba sebeúcty.

Často je s **ekonomickým statusem** rodiny dáván do souvislosti vztah k rodičovství a k počtu dětí v rodině. Tento vztah však určují i další životní názory, především praktické prožívání křesťanství a ideál křesťanské rodiny s více dětmi. Pohled většinové společnosti na křesťanskou rodinu s více dětmi (3, 4 a více), jenž dostatečně nezvládá její ekonomické zabezpečení, bývá dnes často odsuzující. I přes negativní vnímání veřejnosti, se křesťanské vícedětné rodiny v naší společnosti v menší míře vyskytují.

Výchova dětí v těchto rodinách (se slabším ekonomickým zajištěním), klade vyšší osobnostní nároky na rodiče i na děti. Stupnice životních hodnot je předávána v jiném pořadí, např. důraz na skromnost, láskyplnost a nesobeckost je velmi obtížné dětem předat. Často není v silách rodičů předat dětem jiný systém hodnot, než nabízí okolní společnost, zvláště v určitých životních etapách je to nesnadný úkol. Požadavky dětí ovlivněné módou, reklamou, bohatšími spolužáky apod. nemohou někdy rodiče a jindy ani nechtějí uspokojit, je náročné vysvětlovat dětem, že pro jejich dobrý vývoj je důležité, aby neměly vše, po čem touží. Těžší situace nastává, jestliže jsou v rodině obtížně uspokojovány základní životní potřeby.

Na druhou stranu je paradoxem, že mnozí rodiče dělají vše pro zajištění potřeb svých dětí, dbají na jejich správnou životosprávu, zajímá je kvalita oblečení, nezávadnost hraček, zabezpečují mnohdy až přebytek mimoškolních aktivit, ale děti samotné vyrůstají v prostředí, kde nepanují láskyplné a konstruktivní vztahy nebo jsou celé dny vychovávány těmi, kdo vedou právě všechny ty různé mimoškolní aktivity.

1.6 Základ křesťanského pojetí rodiny

Úplnou křesťanskou rodinu tvoří manželé a jejich děti. Původcem manželství je sám Bůh a povolání k manželství je vepsáno do samé přirozenosti muže a ženy. Přestože v průběhu staletí pod vlivem různých kultur a sociálně-ekonomických vlivů prošlo různými změnami, nesmí tyto rozmanitosti dát zapomenout na trvalé a společné rysy tohoto zřízení: Bůh tvoří člověka z lásky a k lásce jej také volá.

V dnešní rychle se měnící době, kdy se prokazatelně prosazují nejen **nové formy rodiny** a zároveň se transformuje i společenský pohled na ni, si zachovává **křesťanství neměnný pohled** na rodinu, opírající se o Boží slovo. Je podstatnou součástí Božího plánu pro dobro lidské společnosti v jakékoli kultuře. Proto i křesťanské manželství stojí na vědomém skutku odevzdání se druhému a přijetí druhého se vším, co k tomu patří. Manželství je smlouva mezi mužem a ženou, kteří jsou vzájemně zavázáni skrze

Krista v doživotním partnerství života a lásky. Jsme ovšem svědky společenské tolerance k novým formám soužití, kdy se tato tolerance promítá postupně i do církve, především z pohledu pastorační věřících, kterých se změny v soužití dotýkají.

Prvotní základ pro rodinu, resp. pro manželství, najdeme ve Starém zákoně v knize **Genesis**:

„Bůh stvořil člověka, aby byl jeho obrazem, stvořil ho, aby byl obrazem Božím, jako muže a ženu je stvořil. A Bůh jim požehnal a řekl jim: „Plodte a množte se a naplňte zemi.(...)“ (Gen 1, 27-28a)

Starý zákon nám však nepředstavuje rodinu a manželství vždy v křesťanské formě tak, jak ji chápeme dnes. Často zde jmenovaní muži mají více žen, včetně potomků s nimi, a přesto se tyto vztahy ne vždy považují za protizákonné.

Nový zákon ve světle Ježíšova učení, má na manželství a rodinu už jasnější pohled:

„Proto opustí muž otce i matku a připojí se k své manželce, a budou ti dva jedno tělo; takže již nejsou dva, ale jeden. A proto co Bůh spojil, člověk nerozlučuj!“ (Mt 19, 3-6)

V dnešní době zaznamenáváme nesnadnost dodržet uvedené Boží slovo i pro křesťanské rodiny. Jsme svědky **hluboké krize rodiny a manželství**, kdy vzrůstající společenská tolerance a liberální postoj v žádném případě nepřispívají ke stabilitě rodiny. Stabilní rodina je i nadále základem společnosti, což nepopírají ani nevěřící.

„Rodina je základní buňkou života společnosti. Je to přirozená společnost, v níž jsou muž a žena povoláni k tomu, aby se sobě navzájem odevzdávali v lásce a v daru života. Autorita, stálost a prožívání vztahů v lůně rodiny tvoří základy svobody, bezpečnosti a bratrství v rámci společnosti.“ (KKC 2002, s. 542–543)

Šťastný život člověka i lidské a křesťanské společnosti těsně souvisí s dobrým stavem manželského a rodinného společenství. Křesťané spolu se všemi, kteří si váží tohoto společenství, proto vítají různé formy pomoci, kterými se dnes podporuje a v životě pěstuje toto společenství a pomáhá manželům a rodičům v jejich úkolu.

Nezastupitelnou úlohou rodiny se církev zabývá v encyklice Jana Pavla II. **Familiaris consortio** z roku 1981. Přestože se může zdát v určitých aspektech překonaná, jsou zde vyjádřeny oprávněné obavy o osud manželství a rodiny, jež se nás ve své síle dotýkají právě v současnosti. *„Rodinné společenství je v dnešní době ovlivňováno hlubokými, závažnými a prudkými změnami v lidské společnosti i kultuře tak, jako snad žádná jiná instituce.“ (Familiaris consortio, 1981, s. 7)*

Důstojnost instituce manželství není všude stejně zřejmá, protože ji zatemňuje mnohoženství, nákaza rozvodovosti, volná láska a jiné deformace. Manželská láska se též často znesvěcuje sobectvím, rozkošnictvím a nedovolenými zásahy proti plození. Mimo to závažně narušují rodinu dnešní hospodářské, společensko-psychologické a občanské poměry. (Gaudium et spes.)

Rodina však při všech nedostatcích, které vykazuje naše lidské konání, je nejlepším prostředím pro vývoj dítěte, prostředím, které lze sice nahrazovat, ale které nelze jinou formací než životem stabilního manželského páru, plně nahradit.

Velký vliv mají také názory, hojně podporované a šířené médii, které obratně a nepozorovaně ohrožují schopnost objektivního úsudku. „...rodiny nemají jistotu, jaké jsou jejich úkoly, jsou zmatené nebo jsou i na pochybách a téměř v nevědomosti o hlavním významu a pravdě manželského a rodinného života.“ (Familiaris consortio, 1981, s. 7)

2 Rodinná politika

Současná rodinná politika v ČR zahrnuje souhrn aktivit a opatření k podpoře rodiny. Jedná se o průřezovou politiku zasahující do nejrůznějších veřejných oblastí života společnosti, jež velmi úzce souvisí se sférou soukromou, kdy je nutné respektovat samostatné rozhodování rodin. Rodinná politika je zaměřena na podporu rodin v jejich výkonu přirozených funkcí, nikoli na přebírání rolí a zasahování do vnitřního života rodin. (www.mpsv.cz/cs/4)

Druhá kapitola bakalářské práce si klade za cíl stručně seznámit s jednotlivými nástroji současné rodinné politiky v ČR, systémem sociálního zabezpečení, základními reformami po roce 1989.

2.1 Základní nástroje rodinné politiky v ČR

Na celospolečenskou transformaci, ekonomickou krizi i změny v rodinném chování občanů reaguje vývoj základní orientace rodinné politiky v ČR. Změny se promítají do zákonných úprav, které postupně ruší různé sociální dávky pro rodiny, popřípadě omezují či zpřísňují jejich přiznávání. Nová koncepce vede k podpoře rodin především s pracujícími rodiči a snaží se podporovat rodiny jiným způsobem, např. novými sociálními službami.

Jednou z priorit státní rodinné politiky je podpora rodin dle zákona č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, ve znění pozdějších předpisů, na jehož základě mají rodiče možnost uplatnit daňové zvýhodnění na vyživované děti, žijící s nimi ve společné domácnosti, při splnění podmínek daných výše uvedeným zákonem.

Daňové zvýhodnění lze uplatnit formou:

- slevy na dani
- daňového bonusu
- slevy na dani a daňového bonusu

Výše daňového zvýhodnění činí na 1 dítě ročně 13 404 Kč, měsíčně 1 117 Kč. Výše slevy na dani je možná maximálně do výše daňové povinnosti. Pokud sleva na dani převyšuje částku daně, je daňovému poplatníku vyplacen tzv. **daňový bonus**, za podmínek stanovených výše uvedeným zákonem. Výše daňového bonusu může za rok činit minimálně 100 Kč, maximálně 60 300 Kč, v měsíci může činit minimálně 50 Kč, maximálně 5 025 Kč. (Šubrt a kol., 2013, str. 233)

Další prioritou je podpora rodin v období po narození dítěte, tak, aby se jeden z rodičů mohl maximálně věnovat péči o dítě. I v tomto období jsou zvýhodněny matky (popř. osoby, jimž je dítě svěřeno do péče), jež jsou účastny pojištění např. ze zaměstnání, tím jim vzniká nárok na **peněžitou pomoc v mateřství**, podpůrní doba činí 28 týdnů (popř. 37 týdnů při narození vícero dětí), kterou lze nastoupit nejdříve osm nebo nejpozději šest týdnů před termínem porodu. O tuto peněžitou pomoc v mateřství se žádá na příslušné okresní správě sociálního zabezpečení buď prostřednictvím zaměstnavatele nebo přímo. Matky, kterým nevzniká nárok na peněžitou pomoc v mateřství, mohou požádat již po narození dítěte o rodičovský příspěvek. (www.mpsv.cz/cs/4)

Do systému státní rodinné politiky lze zahrnout **sociálně právní ochranu dětí** vyplývající z Úmluvy o právech dítěte, přijaté v roce 1989. Sociálně právní ochrana dětí je upravena v různých právních předpisech a tvoří předmět činnosti celé řady orgánů. Dále stát rodinu podporuje prostřednictvím **dotací** poskytovaným **nestátním neziskovým subjektům**. Na komunální úrovni podporuje rodiny např. prostřednictvím projektu „Obec přátelská rodině“, jež slouží k propagaci rodinné politiky. (www.mpsv.cz/cs/4)

Rodinná politika zahrnuje v neposlední řadě **sociální dávky** pro rodiny poskytované **státní sociální podporou – rodičovský příspěvek, přídavek na dítě, porodné** a dávky pro rodiny s dětmi v náhradní rodinné péči. Patří sem i dávky ze systému **hmotné nouze**, tato pomoc je určena k zajištění základních životních podmínek fyzickým osobám i jejich rodinám, které se nacházejí v hmotné nouzi. K sociálním dávkám ještě přiřadíme dávky poskytované na základě Zákona o sociálních službách, **příspěvek na péči a zvýšení příspěvku na péči**. Ze zákona č. 108/2006 Sb. o sociálních službách je dále rodinám poskytována pomoc formou sociálních služeb (Mateřská centra, poradenská činnost aj.)

2.3 Základní sociální reformy po roce 1989

Dřívější systém sociálního zabezpečení bylo nutné po roce 1989 transformovat, přestože zvláště v oblasti podpory rodin s dětmi byl na dobré úrovni. V jiných oblastech byl zastaralý a měl nedostatky zásadního rázu, především byl finančně náročný, těžkopádný a nepřizpůsobivý. (Tröster, 2010, s. 34)

Sociální reformu je třeba dle Krebse (2010, s. 107) chápat ne jako jednorázový akt, ale jako kontinuální reformu, jejímž posláním je postupně měnit minulý sociální systém na systém nový. Sociální reforma byla rozčleněna do několika fází.

První etapa byla zahájena již koncem roku 1989 a je spojována s přijetím scénáře sociální reformy, který byl vypracován a vyhlášen vládou ČSFR v roce 1990 (Krebs, 2010, s. 107–108). Mezi první opatření patřilo zrušení osobních důchodů v důchodovém systému a odstranění diskriminace samostatně výdělečně činných osob. V této etapě byl vypracován koncept záchranné sociální sítě, jenž byl zajištěn zejména minimální mzdou a životním minimem. Dále byl v **první etapě**, mimo jiné, **přijat zákon** č. 382/1990 Sb., **o rodičovském příspěvku**.

Druhá etapa započala se vznikem samostatné České republiky v roce 1993. V této etapě bylo významným krokem především zavedení pojistného jako platby mimo daňový systém. Významný byl rok 1995, kdy byly přijaty dva důležité zákony – zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění a zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře. (Tröster, 2010, s. 34)

O **třetí etapě** reformy sociálního zabezpečení začínáme hovořit s nástupem sociálnědemokratické vlády v polovině roku 1998. V této fázi proběhla novelizace významných právních předpisů a začala se připravovat reforma důchodového systému. Změny v důchodovém systému jsou nutné z hlediska demografického vývoje s ohledem na zvyšující se průměrný dožívaný věk a snižující se porodnost. (Tröster, 2010, s. 35)

K zásadním změnám došlo v oblasti nemocenského pojištění zákonem č. 187/2009 Sb., o nemocenském pojištění, dále bylo samostatně upraveno úrazové pojištění a změnami prošla i oblast sociální péče přijetím zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách a zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi a zákona č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu. (Tröster, 2010, s. 34–35)

2.4 Současný systém sociálního zabezpečení

Sociální zabezpečení v České republice se v současné době opírá o **tři pilíře**. Jako **první pilíř** se uvádí sociální pojištění, které představuje odložení části spotřeby pro případ budoucí nejisté sociální události. Je výrazem sociální odpovědnosti občanů k sobě a ke své rodině. Jeho hlavními složkami jsou: pojištění důchodové, penzijní připojištění, nemocenské pojištění, příspěvek na státní politiku zaměstnanosti, povinné úrazové pojištění a zdravotní pojištění (mimo systém sociálního zabezpečení). Z tohoto

pilíře je vyplácena rodinám peněžítá pomoc v mateřství, i příspěvek při ošetřování člena rodiny v nemoci.

Za **druhý pilíř** sociálního zabezpečení je považován systém státní sociální podpory, jenž je projevem státem organizované solidarity a je především určen k podpoře rodin s dětmi. Je výrazem přerozdělení mezi vysokopříjmovými a nízkopříjmovými rodinami a mezi bezdětnými a rodinami s dětmi.

Sociální pomoc je **třetím pilířem** sociálního zabezpečení. Je poskytována občanům v rozsahu, který se považuje za nezbytný nebo přiměřený. Touto pomocí je státem garantováno naplnění základních životních podmínek z důvodu nedostatečného příjmu, nepříznivého zdravotního stavu, nízkého nebo vysokého věku, společenské nepřizpůsobivosti nebo s ohledem na mimořádnou životní situaci. (Bednář, 2009, str.2–7)

2.5 Státní sociální podpora

„Státní sociální podporou se stát podílí na krytí nákladů na výživu a ostatní základní osobní potřeby dětí a rodin a poskytuje ji i při některých dalších sociálních situacích. Státní sociální podpora se ve stanovených případech poskytuje v závislosti na výši příjmu.“ (§ 1, odst. 1, Zákon č.117/1995 Sb., o státní sociální podpoře)

Systém státní sociální podpory (dále SSP) vznikl zákonem č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře a sjednotil dávky, které byly do roku 1995 poskytovány z různých sociálních systémů a neodpovídaly potřebám vývoje. Dalším cílem bylo zavést nové sociální dávky reagující na dosud neřešené sociální situace (např. příspěvek na bydlení), změnit koncepci dosavadních dávek a navrhnout jejich přeměnu. (Krebs, 2010, s. 270)

K základním principům systému státní sociální podpory patří komplexnost, jednotnost, sociální spravedlnost, skladebnost, valorizace, dostupnost, operativnost a nenáročnost. Při realizaci je uplatňován princip solidarity ve dvou směrech, a to od bezdětných k rodinám s dětmi a od vysokopříjmových, k nízkopříjmovým rodinám. Tomuto rozdělení odpovídají dva základní druhy dávek, **testované a netestované**.

Druhy dávek SSP zákon vymezuje následovně:

a) dávky poskytované v závislosti na výši příjmu:

1. přídavek na dítě
2. sociální příplatek (do r. 2011)
3. příspěvek na bydlení

4. porodné

b) ostatní dávky:

1. rodičovský příspěvek
2. dávky pěstounské péče
3. pohřebné (§ 2)

Mezi nárokové dávky bez posuzování příjmů dnes patří rodičovský příspěvek, dávky pěstounské péče, pohřebné a dříve (do roku 2011) i porodné. K testovaným dávkám, tedy k dávkám přiděleným na základě skutečné celkové příjmové situace rodiny, patří přídavek na dítě a příspěvek na bydlení. Do roku 2010, resp. 2011, k testovaným dávkám patřil sociální příplatek. (Krebs, 2010, s. 271)

Všechny dávky státní sociální podpory mají obligatorní charakter, náklady na celý systém hradí stát. (Tröster, 2010, s. 248–249)

2.6 Přídavek na dítě

Nárok na přídavek na dítě má nezaopatřené dítě, které žije v rodině, jejíž rozhodný příjem je nižší než 2,4násobek částky životního minima rodiny. Pro nárok na dávku se posuzuje příjem za předchozí kalendářní rok, za příjem se považuje i RP. Přídavek je vyplácen ve třech výších podle věku nezaopatřeného dítěte, do 6 let 500 Kč, od 6 do 15 let 610 Kč a od 15 do 26 let 700 Kč.

2.7 Porodné

Porodné náleží od roku 1.1.2011 k testovaným dávkám, ženě, která porodila své první živé dítě nebo které se současně narodilo prvním dítětem další živé dítě nebo děti. Nárok je vázán na stanovenou hranici příjmů v rodině, která v kalendářním čtvrtletí předcházejícímu kalendářnímu čtvrtletí, ve kterém se dítě narodilo, musí být nižší než 2,4 násobek životního minima rodiny.

2.8 Hmotná nouze

Zákon o pomoci v hmotné nouzi upravuje poskytování pomoci k zajištění základních životních podmínek fyzickým osobám, které se nacházejí v hmotné nouzi, prostřednictvím dávek hmotné nouze. (§1, Zákon č. 111/2006 Sb. o pomoci v hmotné nouzi)

Dávky v systému pomoci v hmotné nouzi jsou – příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení a mimořádná okamžitá pomoc.

3 Rodičovský příspěvek

Rodičovský příspěvek je určen ke zlepšení ekonomických podmínek rodin pečujících o malé dítě. Od doby svého vzniku prošel vývojem s mnoha změnami týkajícími se oprávněných osob, výše příspěvku, podmínek nároku i dalších souvisejících faktorů. Tato bakalářská práce není svým zaměřením určena ke zmapování celé problematiky rodičovského příspěvku, chce se však pokusit v základních obrysech popsat historii RP, jeho vývoj a důležitá fakta týkající se této dávky. V této části se pokusím rodičovský příspěvek v rámci sociálního zabezpečení zařadit a zmínit alespoň některé ze základních znaků dávky.

3.1 Historie rodičovského příspěvku

Vznik rodičovského příspěvku de facto zasahuje do socialistické historie naší státní sociální politiky dlouho před listopadem 1989. Předchůdcem rodičovského příspěvku byl **mateřský příspěvek**, který byl zaveden zákonem č.154/1969 Sb., s účinností od 1. července 1970. Mateřský příspěvek mohly pobírat ženy, které neměly jiný příjem a splňovaly i další podmínky stanovené tímto zákonem. Mateřský příspěvek byl původně poskytován v měsíční výši 500 Kčs při péči o jedno dítě do jednoho roku dítěte, při péči o dvě děti do jednoho roku ve výši 800 Kčs a při péči o tři a více dětí do jednoho roku 1 200 Kčs.

V poměrně krátké době byl zákon nahrazen dokonalejším zákonem č. 107/1971 Sb., o mateřském příspěvku a novější zákon byl nadále novelizován a zlepšován. Nová úprava zákona rozšířila pobírání příspěvku do dvou popř. tří let věku dítěte. Výše mateřského příspěvku byla upravena na částku 600 Kčs při péči o jedno dítě a na 800 Kč při péči o alespoň jedno další dítě do skončení povinné školní docházky nebo o dítě do 26 let věku, které se soustavně připravovalo na budoucí povolání studiem nebo předepsaným výcvikem anebo bylo invalidní a vyžadovalo stálou péči.

Zákonná úprava č. 50/1987 Sb., s účinností od 1. 7. 1987 zvýšila mateřský příspěvek na měsíční částku 800 Kč při péči o jedno dítě. Dále prodloužila dobu pobírání mateřského příspěvku na dva roky při péči o dítě narozené před 1. 1. 1988 a na dítě do tří let věku, pokud šlo o dítě narozené po 31. 12. 1987.

3.2 Rodičovský příspěvek v době vzniku SSP v roce 1995

Rodičovský příspěvek patří mezi **obligatorní netestované dávky SSP**. Rodičovský příspěvek je dávkou, která má umožnit rodiči, aby se věnoval péči o dítě. V době vzniku SSP, podle § 30, odst. 1, zákona č.117/1995 Sb., měl nárok na rodičovský příspěvek (dále RP) rodič, který osobně celodenně a řádně pečoval alespoň o jedno dítě do čtyř let věku, nebo do sedmi let věku, pokud šlo o dítě dlouhodobě zdravotně postižené nebo dlouhodobě těžce zdravotně postižené.

Podle odst. 2 § 30 měl rodič nárok na RP, jen jestliže v době péče o dítě **neměl** v kalendářním měsíci **nárok na příjem** z výdělečné činnosti ani nepobíral peněžité dávky nemocenského pojištění, hmotné zabezpečení uchazečů o zaměstnání nebo příspěvky náležející občanům se změněnou pracovní schopností v době jejich pracovní rehabilitace.

V odst. 3 § 30 téhož zákona je uvedeno, že rodičovský příspěvek náležel i **při příjmu** z výdělečné činnosti sjednané **nejvýše po dobu dvou hodin denně**, nebo v případě, že příjem ze závislé činnosti po odpočtech daní a pojistného nepřesahuje částku na osobní potřeby u tohoto rodiče. RP náleží i při nároku na nemocenské a podporu při ošetřování člena rodiny (dále OČR) z této činnosti, pokud dávka byla vypočtena alespoň částečně z příjmu uvedeného v předchozí větě. (Burdová, 1995, s. 79)

V odst. 6 § 30 se uvádí, že při péči o totéž dítě náleží RP jen jednou, a to rodiči určenému na základě dohody rodičů, a je-li v rodině více dětí zakládajících nárok na rodičovský příspěvek jen jednomu z rodičů, a to rodiči určenému na základě dohody rodičů, pokud se nedohodnou, určí úřad, který rozhoduje, kterému z rodičů se RP přizná. (Burdová, 1995, s. 79–80)

RP je nárokem rodiče dítěte, který osobně celodenně a řádně pečuje alespoň o jedno dítě do čtyř let věku nebo do sedmi let věku. Řádnou péčí se rozumí taková péče, která dostatečně zajišťuje potřeby dítěte a jeho duševní a fyzický vývoj. Podmínka osobní celodenní a řádné péče je sledována jen u dítěte zakládajícího nárok na rodičovský příspěvek. **Od 1. října 1995** došlo k **prodloužení doby poskytování RP** ze tří na čtyři roky, řada rodičů tak měla možnost znovu o RP požádat. (Burdová, 1995, s. 80–81)

Za rodiče, dle § 31 uvedeného zákona, se pro účely nároku na RP považují nejen vlastní rodiče, ale i jiné osoby, které dítě převzaly do trvalé péče nahrazující

rodičovskou péči. O celodenní osobní péči nejde v případě, svěruje-li rodič dítě pravidelně jiným osobám nebo umístí-li dítě do jeslí nebo mateřské školy nebo do jiného obdobného zařízení. Zákon však stanovil výslovné výjimky, kdy sice je dítě umístěno v některém ze zařízení, ale ze zdravotních důvodů dítěte nebo rodiče. (Burdová, 1995, s. 85–86)

Výše RP, dle § 32 uvedeného zákona činila za kalendářní měsíc **součin částky na osobní potřeby rodiče**, který má na RP nárok, a **koeficientem 1,10**. Tato částka byla do 30. září 1995 počítána z částky 1680 Kč po vynásobení daným koeficientem, 1848 Kč. (Burdová, 1995, s. 87)

3.3 Vývoj výše rodičovského příspěvku v rámci zákona o SSP

Jednou z nejčastějších změn v poskytování RP je jeho výše, která byla několik let odvozována od výše částky na osobní potřeby rodiče. Pokud bylo rodičem nezaopatřené dítě ve věku od 15 do 26 let, které má vyšší částku na osobní potřeby, bylo RP též vyšší. Pro ilustraci uvádím výše RP, v průběhu několika let od účinnosti nového zákona v tabulce 1.

Tabulka 1: Příklady výše rodičovského příspěvku dle zákona č. 117/1995 Sb.

OBDOBÍ	VÝŠE RP V KČ	VÝŠE ČÁSTKY RP V KČ (PRO NEZAOPATŘENÉHO RODIČE OD 15 DO 26 LET)
Od 1.10.1995	1.980,-	2.090,-
od 1. 7. 1997	2.222,-	2.343,-
od 1. 4. 1998	2.343,-	2.475,-
od 1. 4. 2000	2.409,-	2.541,-
od 1.10.2001	2.552,-	2.695,-

RP buď náležel v plné výši, nebo náležel v částce nižší, a to ve výši rozdílu mezi RP a dávkami nemocenského pojištění v případě, že dávky nemocenského pojištění náležely v nižší výměře, než je výše RP. (Břeská, Burdová, Vránová, 1998, s. 110)

Výše RP se postupně zvyšovala v závislosti na výši částky na osobní potřeby rodiče. K 1. 1. 2005 došlo k navýšení koeficientu, který se používal k přepočtu částky na osobní potřeby rodiče, na 1,54. (Břeská, 2005, s. 119)

V závislosti na částce určené na osobní potřeby rodiče a daného koeficientu se postupně vyvíjela i **povolená výše příjmu** rodiče. S platností **od 1. 1. 2004** byla při poskytování RP **zrušena podmínka omezení výdělečné činnosti** poživatele rodičovského příspěvku. (Břeská, 2005, s. 117)

Zásadní změna ve výpočtu výše RP nastala od 1. 1. 2007. Zákonem bylo stanoveno, že výše RP se stanoví vždy pro celý kalendářní rok jako **40 % z průměrné měsíční mzdy v nepodnikatelské sféře** dle údajů Českého statistického úřadu za kalendářní rok, který o dva roky předchází kalendářnímu roku, v němž se RP poskytuje. (Břeská, 2007, s. 113)

Další úprava zákona, platná **od 1. 1. 2008**, přinesla jinou **podstatnou změnu** koncepce výše rodičovského příspěvku. Nárok na RP se mění **podle věku dítěte** zakládajícího nárok na tuto dávku (jde o věk 22 týdnů života dítěte, 21 měsíců života dítěte, 3 roky života dítěte, 4. rok života dítěte) a **podle volby rodičů** pro jednu z možností, které zákon za určitých podmínek nabízel. Výše RP byla stanovena ve třech částkách, a to ve **zvýšené výměře 11 400 Kč měsíčně**, v **základní výměře 7 600 Kč** a ve **snížené výměře 3 800 Kč měsíčně**. Je na rodiči, kterou výši RP si zvolí, pokud pro zvolenou výši splňuje další podmínky, zejména nárok na některou z dávek nemocenského pojištění. (Břeská, 2008, s. 131, s. 217)

3.4 Změny v pojetí rodičovského příspěvku

Postupem času se přehodnotil **přístup k návštěvě předškolních zařízení u zdravých dětí**. S účinností od 1. 1. 1998 došlo ke změně v § 30 odst. 6, kde se uvádí, že RP náleží, i pokud dítě navštěvuje jesle, mateřskou školu nebo jiné obdobné zařízení, nejvýše **3 kalendářní dny** v kalendářním měsíci. Dnem se rozumí každý den, kdy uvedené zařízení navštíví, bez ohledu na délku doby trvání návštěvy. (Břeská, Burdová, Vránová, 1998, s. 98)

Povolený počet dnů k návštěvě jeslí, mateřské školy nebo jiných zařízení v kalendářním měsíci byl navýšen na **pět**. (Břeská, 2001, s. 113)

Zpočátku byl RP zaveden jako příspěvek na osobní potřeby rodiče, který pečuje o dítě, a nárok měl rodič, který skutečně celodenně a osobně pečoval alespoň o jedno dítě do čtyř let věku nebo do sedmi let věku, jde-li o dítě zdravotně postižené. V době péče o dítě byl vyloučen nebo jen minimalizován souběh s příjmem z výdělečné činnosti. Postupem času však došlo **k uvolnění příjmové situace rodiče** – zavedla se nejprve **povolená výše příjmu**, resp. pracovního úvazku, při které RP ještě náležel, a

nakonec se dospělo k úplné volnosti **souběhu pobírání RP s jakýmkoli příjmem** z výdělečné činnosti. Souběžné uvolnění nastalo i v podmínce celodenní osobní péče rodiče. S prolomením možnosti přivýdělku při pobírání RP bylo povoleno, aby po dobu výdělečné činnosti rodiče byla zajištěna péče o dítě jinou zletilou osobou. Následně se pak za celodenní osobní péči rodiče začalo považovat i umístění dítěte v jeslích nebo obdobném předškolním zařízení po určitou zákonem danou dobu. (Gritzerová, 2010)

3.5 Rodičovský příspěvek a příspěvek na péči

Vzájemná provázanost dávek sociálního zabezpečení z různých pilířů systému se snaží, aby nedocházelo k duplicitnímu řešení stejných nebo podobných sociálních situací. Takovým příkladem, v souvislosti s rodičovským příspěvkem, je poskytování peněžité pomoci v mateřství z prvního pilíře – sociálního pojištění – nebo vztah rodičovského příspěvku a příspěvku na péči z pilíře třetího – sociální pomoci. Z tohoto důvodu uvádím v této podkapitole základní údaje o příspěvku na péči.

Příspěvek na péči je dávkou poskytovanou z třetího pilíře sociálního systému – sociální pomoci – na základě dlouho připravovaného zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Dle § 7 tohoto zákona náleží příspěvek na péči osobám závislým na pomoci jiné fyzické osoby z důvodu nepříznivého zdravotního stavu a je rozdělen na čtyři stupně závislosti. Nárok na příspěvek na péči nemají osoby mladší jednoho roku. Náklady na příspěvek jsou hrazeny ze státního rozpočtu. Výše příspěvku je stanovena podle stupně závislosti a podle věku osoby, viz tabulka č. 2.

Tabulka č. 2: Výše příspěvku na péči dle zák. č. 108/2006 Sb.

Stupeň závislosti	věk do 18 let	nad 18 let
I lehká závislost	3 000 Kč	800 Kč
II středně těžká závislost	6 000 Kč	4 000 Kč
III těžká závislost	9 000 Kč	8 000 Kč
IV úplná závislost	12 000 Kč	12 000 Kč

Podmínka nároku na příspěvek na péči vyplývá z potřeby poskytovat péči osobě závislé na pomoci jiné fyzické osoby. Dávka je tedy ve svých principech obdobná rodičovskému příspěvku, kde základní podmínkou je osobní, celodenní a řádná péče rodiče o dítě. Vzhledem k uvedené skutečnosti bylo potřeba řešit kumulaci RP a

příspěvku na péči, jsou-li poskytovány rodiči současně při péči o totéž dítě. Proto zákon stanovil, pokud rodiči náleží z důvodu o stejné dítě příspěvek na péči alespoň po část kalendářního měsíce, pak náleží v takovém kalendářním měsíci rodičovský příspěvek ve výši jedné poloviny. (Břeská, 2008, s. 131–132)

Vzájemný vztah příspěvku na péči a rodičovského příspěvku u dětí s nepříznivým zdravotním stavem, byl již několikrát předmětem novelizací zákonů, některé z nich zde upřesním.

Novela zákona č. 585/2006 Sb., platná od 1. ledna 2007, doplňuje § 32 o odst. 3 do zákona č. 117/1995 Sb., o SSP, dle tohoto ustanovení dochází ke snížení RP, pokud dítěti, o které pečuje a které zakládá nárok na RP, náleží příspěvek na péči. Je-li dítěti přiznán příspěvek na péči z důvodu stupňů II., III. nebo IV. dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu aspoň po část kalendářního měsíce, náleží rodiči RP ve výši poloviny rodičovského příspěvku, to je v roce 2007 částka 3 791 Kč, pokud je dítěti přiznán I. stupeň dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu ve výši 3 000 Kč, náleží rodiči RP ve výši rozdílu mezi rodičovským příspěvkem a příspěvkem na péči tj. v roce 2007 ve výši 4 582 Kč. (MPSV, 2006, Infor. č.13/2006)

Novela zákona č. 414/2008 Sb., kterou se mění zákon č. 117/1995 Sb., s účinností od 1. ledna 2009, rozšířil nárok na rodičovský příspěvek u dětí s nepříznivým zdravotním stupněm II. a III. stupně podle vyhlášky MPSV č. 207/1995 Sb., od 7 do 10 let věku tohoto dítěte od 1. ledna do 31. prosince 2009 a od 7 do 15 let věku tohoto dítěte, jde-li o nárok na rodičovský příspěvek od 1. ledna 2010. Výše příspěvku u těchto dětí bude poskytována v tzv. nižší výměře, tj. 3 000 Kč. (MPSV, 2008, Infor. č.7/2008)

Další zákonné změny ve vztahu RP a příspěvku na péči nastaly od 1.1.2012, kdy nebyl možný souběh RP a PnP, rodič mohl pobírat pouze jednu dávku.

Od 1. 12. 2012 s účinností zákona č.331/2012 Sb., se opět umožňuje souběh rodičovského příspěvku a příspěvku na péči, tedy obě dávky pobírat současně.

Od 1.1. 2012 je možné zažádat o **zvýšení PnP**, rodičům dětí, jež mají přiznán PnP v I a II stupni, tato dávka se přiznává na základě příjmů společně posuzovaných osob a do určité míry kompenzuje dřívější sociální příplatek. Zvýšení PnP činí 2.000 Kč. Dítěti s těžkým postižením od 4 do 7 let věku, kterému náleží PnP ve stupni III a stupni IV se automaticky – bez ohledu na příjmy rodiny – zvyšuje PnP o 2.000 Kč.

II PRAKTICKÁ ČÁST

4 Metodologie

S ohledem na zvolené téma bakalářské práce a zvolený cíl byl vybrán jako nejvhodnější kvalitativní výzkum.

Dle Dismanna (2008, s. 285) existuje spousta definicí kvalitativního výzkumu. Dismann kvalitativní výzkum definuje jako nenumerické šetření a interpretaci sociální reality, kdy cílem je odkrýt význam podkládaný sdělovaným informacím.

Hendl (2008) označuje kvalitativní přístup jako pružný typ výzkumu. Hlavním úkolem kvalitativního výzkumu je objasnění, jak se lidé v daném prostředí a situaci dostávají k pochopení toho, co se děje, proč jednájí určitým způsobem a jak organizují své běžné aktivity a interakce. Výhodou kvalitativního přístupu je možnost získání hloubkového popisu případů. (Hendl, 2008, s. 48, 50–51)

4.1 Stanovení cílů

V teoretické části této práce je ve stručnosti představena problematika rodiny z více pohledů, její funkce, proměny a slabá místa. Druhá kapitola se zabývá základy rodinné politiky v našem státě, třetí kapitola uvádí základní podmínky a proměny v poskytování rodičovského příspěvku. V návaznosti na teoretickou část v praktické části představím konkrétní rodiny dotčené změnou v poskytování RP, jejich strukturu, specifika rodiny s ohledem na další zkoumané rodiny, slabá místa i způsoby s adaptací na vzniklou situaci.

Hlavní cíl práce:

Jaké byly dopady konkrétní právní úpravy zákona o RP, která nabyla účinnosti od ledna 2011, na dotčené rodiny? Na základě teoretické části práce a získaných poznatků jsem hlavní cíl rozčlenila do několika dílčích cílů (dále DC):

DC1: zjištění, zda bylo možno změně v pobírání RP předejít, popř. z jakého důvodu se vzniklé situaci předejít nešlo

DC2: zjištění, zda se změna v dotčených rodinách promítla při plnění některých z jejich základních či dalších funkcí.

DC3: zjištění, v kterých oblastech života rodiny a jejich jednotlivých členů nastala nějaká změna, kterou dávají rodiny do souvislosti se změnou v poskytování RP

DC4: zjištění, zda byla situace v rodině kompenzovaná a jakým způsobem

DC5: zjištění, jak situaci, jež nastala v roce 2011, vnímá rodina s odstupem času

DC6: zjištění, zda následky situace z roku 2011 se promítly v rodině v dlouhodobém horizontu

Právní úprava postihla dotčené rodiny v uvedeném období tím, že jim bylo zkráceno období pobírání rodičovského příspěvku v základní výši a tyto dotčené rodiny přišly měsíčně o částku 3800 Kč. Snížený příspěvek náležel dotčeným rodinám od ledna 2011 a poprvé se promítl do výplaty dávek v únoru 2011.

Cílem práce je porozumění této konkrétní situaci rodin, dle Dismana (2008, s. 286) je právě porozumění cílem kvalitativního výzkumu, toto porozumění pak vyžaduje vhled do co největšího množství dimenzí daného problému.

4.2 Volba výzkumné metody

S předpokladem hloubkového poznání a porozumění v co největší hloubce byla pro tuto bakalářskou práci vybrána metoda případové studie, jak je uvedeno v zadání práce.

V případové studii sbíráme velké množství dat jednoho případu nebo několika málo případů. Dále jde v případové studii o popis vztahů v jejich celistvosti a zachycení složitosti případu, její hodnota závisí na tom, jak je dobře zaostřená. (Hendl, 2008, s. 102)

Pro případovou studii je důležité široké spektrum materiálů, které mohou sloužit jako zdroje údajů. (Plumer, 2001, in Miovský, 2006, s. 97)

Tato důležitá skutečnost se projevila jako zásadní bariéra pro původní záměr provedení výzkumu metodou případové studie. Při osobním kontaktu s respondenty v terénu zabránily etické důvody získávání informací pozorováním či poskytnutím dokumentů a dalších materiálů ke zkoumání. Požadování určitých informací (např. upřesnění příjmů rodiny) se jevilo jako necitlivé a společensky nevhodné. Nastaly obavy, že při požadavku setrvání na prvotní výzkumné metodě nebude možné provést výzkum ani jinou metodou. Z těchto důvodů bylo upuštěno od provedení výzkumu metodou případové studie a byla použita metoda polostrukturovaného rozhovoru.

Miovský (2006, s. 159–160) uvádí jako zřejmě nejrozšířenější metodu polostrukturované interview, neboť dokáže řešit nevýhody nestrukturovaného i plně strukturovaného interview. Polostrukturovaný rozhovor vyžaduje technickou přípravu,

kdy si vytváříme určité schéma, specifikující okruhy otázek, jejichž pořadí lze obvykle zaměňovat. U tohoto typu rozhovoru máme definováno tzv. jádro, ale klademe různé doplňující otázky, ověřujeme si, zda správně řečenému sdělení rozumíme a téma rozpracováváme do hloubky.

Pro výzkumný rozhovor byly vytvořeny otázky, které dávaly možnost otevřených odpovědí. Zároveň měly pomoci vyjádřit, jak specificky nastalou situaci řešila konkrétní rodina, bylo třeba posoudit vhodnost otázek a vytipovat oblasti, kterých se změna mohla dotknout.

4.3 Výzkumný soubor

Výběr respondentů proběhl pomocí metody záměrného výběru, na základě kritéria daného tématem této bakalářské práce, pomocí instituce.

Dle Miovskeho (2006, s. 138) záměrný výběr přes instituce je metodou, kdy využíváme činnosti instituce, určené pro cílovou skupinu, jež nás pro výzkum zajímá.

V případě tohoto výzkumu bylo využito Kontaktní pracoviště Úřadu práce ČR, kde je autorka práce zaměstnána. Na základě daného kritéria byl vytištěn v listopadu 2012 seznam konkrétních rodin, kterých se úprava zákona o RP dotýkala. Dle seznamu byly autorkou této práce s pomocí dalších pracovníků oddělení SSP v průběhu měsíce listopadu a prosince 2012 rodiny kontaktovány s otázkou, zda jsou ochotny ke spolupráci na výzkumu pro bakalářskou práci. Několik dotazovaných rodin výzkum odmítlo. Po vyslovení tzv. informovaného souhlasu pěti rodin k účasti na výzkumu již další rodiny oslovovány nebyly.

Všichni respondenti byli poučeni, za jakým účelem je výzkum prováděn a byli ubezpečeni o diskrétnosti a anonymitě.

Výzkumník je povinen zajistit dle Miovskeho (2006, s. 283), aby k získaným datům neměly přístup neoprávněné osoby.

Výzkumný soubor byl bez prvotního záměru vytvořen dvěma neúplnými rodinami a třemi rodinami úplnými, tři rodiny žijí na venkově, jedna rodina v menším městě a jedna rodina ve středně velkém městě. Typ rodiny ani místo bydliště nebyly kritériem pro výběr respondentů. Náhodný výběr nevyčerpal všechny možné typy rodin, přesto základní typy rodin obsahuje.

4.4 Průběh výzkumu

Vlastní výzkum v terénu se uskutečnil v lednu a únoru 2013, rozhovory byly provedeny ve všech případech přímo v dotčených rodinách. Rozhovory probíhaly ve třech případech u jídelního stolu buď v kuchyni nebo v jídelně, dva rozhovory byly uskutečněny v obývacím pokoji. Délka rozhovorů trvala v rozmezí 45 až 60 minut. Souhlas s natáčením na diktafon vyslovila pouze jedna z respondentek, ostatní vyslovily prosbu, aby byl rozhovor pouze zapisován. U všech rozhovorů byly přítomny děti respondentů, u tří případů byly v době konání rozhovorů dále přítomny osoby blízké, v jednom případě manžel, v jednom případě matka respondentky a v jednom případě sestra respondentky.

4.5 Analýza dat

Nasbíraný materiál – písemné záznamy rozhovorů – je potřeba podrobit systematické analýze a interpretaci. Otázku, kterou si má výzkumník položit, je, jak vlastně chápe status svých dat. Rozlišujeme dva způsoby, jak přistupovat k analýze dat (Silverman in Švaříček, Šedřová, 2007, s. 207–208), prvním je způsob realistický, kdy výpovědi respondentů jsou považovány za popis určité vnější nebo vnitřní zkušenosti. V takto pojatém výzkumu číhá nebezpečí, že badatel bude nekriticky přijímat tvrzení respondentů. Druhý přístup je narativistický, který snižuje riziko nemístné naivity, v konečném důsledku může přinášet omezený okruh informací, dle Plichtové (in Švaříček, Šedřová, 2007), rezignujeme na možnost uchopit lidskou subjektivitu. Racionální východisko z tohoto sporu nabízejí Gubrium a Holstein, kteří tvrdí, že realita je našemu zkoumání dostupná, nesmíme zapomínat, že je neustále konstruována v procesu sociálních interakcí, není tedy jednou provždy dána. Doporučují, aby výzkumník věnoval pozornost nejen tomu, co se říká, ale i jak se to říká. Důležitou pomůckou je udržování spojení mezi tvrzením a zdrojem dat. (Švaříček, Šedřová, 2007, s. 209)

Ke zpracování dat se používají dvě strategie, první je redukce textů skrze parafrázování, sumarizování a kategorizování. Druhou strategií je následné rozkrytí a interpretace významů skrytých ve sdělení respondentů, což vede k rozšiřování datového materiálu. Oba cíle jsou obvykle naplňovány současně, dá se říci, že původní texty jsou zároveň redukovány na klíčová tvrzení a rozšiřovány o interpretaci do nich vkládanou. Hendl in Švaříček udává, že účelem kvalitativní analýzy není přinést představu o rozložení jevu v populaci, nýbrž přesvědčivou evidenci, že daný jev existuje, proto je

kvalitativní analýza do velké míry popisná, tedy literární. (Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 210)

4.6 Technika zpracování výzkumu

Efektivní způsob nastartování kvalitativní analýzy je skrze otevřené kódování, což je jednoduchá technika, vyvinutá v rámci analytického aparátu zakotvené teorie, a je používána v široké škále kvalitativních projektů. Postupuje se tak, že text rozdělíme na jednotky podle významu a každé vzniklé jednotce přidělíme kód, hranice jednotek se mohou překrývat. Různí autoři doporučují klást si při kódování různé sady návodných otázek. Jako kódy můžeme používat odborné termíny, nebo výrazy, jež užívají sami respondenti. (Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 2011–215)

4.6 Osnova otázek pro rozhovory s respondenty

Otázky pro rozhovory jsou základním orientačním vodítkem, pokud by se respondentka o rodině a zkoumané situaci nedokázala rozmluvit sama. Některé doplňující otázky byly kladeny dle individuální situace rodiny. Na začátku každého rozhovoru jsem požádala respondentky o představení jejich rodiny a poskytnutí základních údajů – počet členů domácnosti, jejich věk, vzdělání, zaměstnání, záliby, vztahy se širší rodinou.

1. Jak se stalo, že se na vás změna zákona o rodičovském příspěvku v roce 2011 vztahovala?

Dalo se situaci zabránit?

Obviňujete něco nebo někoho z této situace?

2. Jak jste na vzniklou situaci reagovali?

K jakému jednání vás tato situace přivedla?

3. Proč jste jednali zrovna takto?

Jaká opatření jste museli učinit?

4. Jak moc zasáhla tato změna do života vaší rodiny?

V jakých oblastech života rodiny, nebo jejich jednotlivých členů se tato změna projevila.

5. Jak situaci, která nastala v roce 2011, vnímáte dnešním pohledem?

Je něco, co byste nyní udělali jinak?

5 Výsledky výzkumu

V této kapitole nejdříve představím jednotlivé rodiny dotčené změnou zákona ze zadání práce. Kritérium výběru rodin byla na prvním místě skutečnost, že změna, jež je tématem této bakalářské práce, se rodiny dotkla a druhé podstatné kritérium byla ochota těchto rodin podílet se na výzkumu, další kritérium použito nebylo. Náhoda vybrala pro výzkum 3 úplné rodiny a 2 rodiny neúplné, jedna rodina žije ve středně velkém městě, jedna z rodin na malém městě a tři rodiny žijí ve větších obcích.

Pro zachování anonymity rodiny očísloji, a tímto číslem je budu označovat při zpracování, členy rodin pojmenuji fiktivními jmény. Nejdříve stručně popíši základní údaje zkoumaných rodin – věk, vzdělání rodičů, povolání, typ bydlení, způsob trávení volného času členů rodiny, zázemí širší rodiny, sociální začlenění a status rodiny a v základních obrysech ekonomické zajištění. Dále při popisu u každé rodiny zmíním znevýhodňující faktory a slabá místa, v návaznosti na teoretickou část uvedu zda má rodina potíže s plněním některé ze svých funkcí. V dalších podkapitolách popíši specifika každé rodiny a skutečnosti, jež jsou společné i jiným rodinám, k tomu uvedu, jakým způsobem se která rodina se vzniklou situací vypořádala.

5.1 Rodina První

Mladí manželé se třemi dětmi, žijící ve větší obci s cca 3 tisíci obyvateli. Paní Jana, 28 let, absolventka gymnázia, po maturitě krátce pracovala jako učitelka v mateřské škole v místě bydliště na zkrácený úvazek, podmínkou přijetí do pracovního poměru bylo doplnění kvalifikace dálkovým studiem pedagogického směru, paní Jana dálkově studuje.

Otec rodiny, pan Josef má 34 let je vyučen ve strojírenském oboru bez maturity. Pracuje mimo svůj obor v soukromé firmě ve středně velkém městě, vzdáleném od místa bydliště cca 8 km, se zaměstnáním je spokojený, pracuje ve 12hodinových směnách v nepřetržitém provozu, na poměry v regionu má poměrně slušný plat.

Děti – 6letý syn – astmatik, navštěvuje předškolní ročník v MŠ, dcera 3,5 roku a mladší syn 1 rok jsou s matkou celodenně doma

Rodina První žije od roku 2008 v novém vlastním rodinném domku s podkrovím o velikosti 7+1, který postupně zařizuje a vybavuje nábytkem. Na stavbu domu má úvěr ze stavebního spoření, měsíční splátka úvěru je cca 7 tisíc Kč. Mzda otce rodiny činí cca 19 tis. Kč.

Ve stejné obci žijí rodiče obou manželů, se kterými mají dobré vztahy, prarodiče z obou stran mladé rodině podle možnosti pomáhají. Rodiče otce rodiny jsou již ve starobním důchodu, rodiče matky jsou v produktivním věku, matka je zaměstnaná a otec je živnostník. Obojí prarodiče pomáhali vlastní prací manželům se stavbou rodinného domu a pomáhají podle potřeby s hlídáním dětí, v případě nutnosti vypomáhají finančně.

Rodina První udržuje bohaté vztahy s přáteli z doby před manželstvím, z doby studia, z modlitebního společenství i z farnosti, (oba manželé jsou praktikující věřící). Matka s menšími dětmi je aktivní ve dvou klubech maminek, které v obci fungují. Oba manželé jsou zapojeni do přípravy plesů, sportovních turnajů, pořádání burz dětského oblečení a jiných akcí. Otec rodiny vypomáhá ve farnosti službou akolyty. Udržují dobré vztahy se širší rodinou, se sourozenci z obou stran i jejich rodinami. Volný čas tráví rádi sportem – volejbalem, basketballem, pobytem v přírodě i kulturou, matka zpívá v chrámovém sboru farnosti.

Specifikum rodiny, které lze z rozhovoru s paní Janou vyvodit, je, že se ze zkoumaných rodin dokázala se situací nejlépe vyrovnat. Silná deklarovaná nespokojenost paní Jany je v částečném rozporu se skutečným stavem rodiny. První rodina po prvotním šoku v začátku roku 2011 se vrátila k původním rodinným plánům, jak sama uvádí:

„V březnu jsme se přesto rozhodli vrátit k původnímu plánu, tedy těhotenství s tím, že to do porodu nějak vydržíme a další mateřskou už si budeme moci nastavit jinak. Žebříček našich hodnot byl tedy zachován.“

Určité specifikum První rodiny je dlouhodobá nemoc – astma - staršího syna, jež byla zrovna diagnostikována ve stejném období a vyžadovala mimořádné náklady na pořízení speciálních lůžkovin.

„Tento rok jsme také zjistili, že máme syna astmatika. Potřeboval ložní prádlo v ceně 4.500 Kč, na které jsme si museli půjčit od manželových rodičů.“

S plněním svých funkcí rodina První, dle vlastního vnímání, potíže nemá, sama uvádí, že má pouze ekonomické potíže, nemají však zcela zásadní charakter, neboť rodině poskytuje oporu širší příbuzenstvo, a s ekonomickou funkcí pomáhá.

5.2 Rodina Druhá

Manželé se dvěma syny žijící ve větší obci se 4 tisíci obyvatel. Paní Hana má 39 let, vyučená kuchařka, před rodičovskou dovolenou pracovala jako servírka v restauraci ve městě vzdáleném 10 km.

Otec Druhé rodiny, pan Jiří má 37 let, je vyučen kuchařem – číšníkem, dlouhodobě pracuje mimo obor, jako osoba samostatně výdělečně činná pracuje ve stavebnictví. Pan Jiří má rád sport, ve volném čase si rád zahraje hokej.

Děti, 2 synové, starší 14letý syn je alergik, navštěvuje základní školu v místě bydliště, ve volném čase hraje fotbal. Druhý čtyřletý syn má vážný, trvalý tělesný handicap, je s matkou celodenně doma, společně navštěvují klub rodičů v obci a zkouší integraci do mateřské školy (v přítomnosti matky) v místě bydliště.

Druhá rodina žije ve vlastním přízemním rodinném domku s podkrovím 4+1 ve větší obci. Domek je pěkný, standardně vybavený a hezky zařízený. Každý syn má svůj vlastní pokoj. Finanční potíže nyní nemají, inkaso platí 9 tisíc Kč měsíčně, potíže měli v období splácení úvěru na rekonstrukci domu, které jsou nyní v roce 2013 splaceny, v roce 2011 však ještě splaceny nebyly a finanční potíže rodina měla.

Rodiče paní Hany žijí ve stejné obci, jsou již ve starobním důchodě, trpí vážnějším onemocněním. Materiálně rodině pomáhat nemohou, morálně rodinu podporují, ale s péčí o vnuky vzhledem ke svému věku i zdravotnímu stavu pomáhat nemohou. Rodiče pana Jiřího žijí v 10 km vzdáleném městě, jsou již v důchodě, jejich stav jim nedovoluje rodině pomáhat. Rodina oboje prarodiče navštěvuje a udržuje s nimi hezké vztahy.

Rodina Druhá má přátele, se kterými se stýká spíše nepravidelně. Pravidelné přátelské vztahy udržují pouze s blízkými sousedy v okolí bydliště, navštěvují se několikrát do roka. Pana Jiřího baví sport, rád ve volném čase hraje hokej. Paní Hana se plně věnuje rodině, pokud má chvíli volna, ráda čte historické romány, veškerý volný čas tráví doma. Paní Hana je praktikující katoličkou, její manžel věřící není.

Výrazné specifikum Druhé rodiny je ve vážném tělesném handicapu mladšího syna, úhlem pohledu přes tento problém se zdají všechny jiné potíže nepodstatné.

„Víte, když rodinu postihne taková rána, potřebuje alespoň oporu v tom, že stát vás v takové situaci nenechá na holičkách... jenže jsme to cítili jako podraz... náklady na nemocné děcko jsou vždy vyšší, což všichni vědí a přesto vám peníze seberou...“

S ekonomickou funkcí své rodiny v roce 2011 potíže měli, s plněním svých dalších funkcí rodina potíže nevnímá.

5.3 Rodina Třetí

Třetí rodina je neúplná, tvoří ji 35letá paní Dana a 3 děti, matka je rozvedená, z prvního manželství má 2 děti, 10letého syna a 8letou dceru, z dalšího (nesezdaného vztahu) má 3,5letou dceru.

Matka je vyučená švadlena, se zaměstnáním má dlouhodobé potíže, většinou se jí daří najít jen krátkodobou práci na nižší úvazek. Matka si přivydělává úklidem o víkendu, z této práce má nízký příjem, i nadále je vedena v evidenci nezaměstnaných ÚP.

Otec starších dětí žije daleko, na děti platí výživné nepravidelně, podle toho, zda je zaměstnán; pokud práci nemá, výživné neplatí. Paní Dana nezná přesný pobyt otce starších dětí. Z druhého volného vztahu má 3,5letou dceru, na kterou její otec platí výživné též nepravidelně. Děti neudrží se svými otci žádný kontakt, ze strany otců není o kontakt zájem.

Rodina žije ve středně velkém městě v podnájmním bytě 2+1. Byt je skromně vybaven základním zařízením a nábytkem, za podnájem s inkasem platí měsíčně 8 tis. Kč. Rodina je dlouhodobě závislá na dávkách státní sociální podpory i na dávkách hmotné nouze.

Třetí rodina má jen babičku z matčiny strany, s níž udržuje vzájemné dobré vztahy. Babička nemůže však rodině dcery materiálně pomáhat, pobírá nízký důchod, dokonce je dceři sama dlužna peníze, jež si od ní půjčila na doplatek za energie. Na trávení volného času, na kroužky dětí nemá rodina prostředky. Matka neudrží vztahy mimo rodinu, děti mají kamarády ve škole.

Třetí rodina se oproti dalším 4 zkoumaným rodinám vymezuje způsobem bydlení – bydlí v podnájmu, a kumulací několika znevýhodňujících faktorů. Z těchto důvodů je dlouhodobě v kontaktu se sociální pracovnící OSPOD, ke které má důvěru.

„...nevěděla jsem vůbec, co mám jako dělat, šla jsem za paní sociální na úřad, dycky mi pomohla....“

Třetí rodina se dá zařadit k mnohoproblémovým rodinám, má potíže s plněním několika funkcí, na prvním místě s funkcí ekonomickou, dále funkcí vztahovou, socializační i dalšími. Dlouhodobě má obtíže s naplňováním své funkce rekreační a ve smysluplném trávení volného času.

5.4 Rodina Čtvrtá

Čtvrtá rodina žije ve vlastním rodinném domě v obci s 2,5 tisíci obyvateli, je tvořena rodiči a čtyřmi dětmi. Paní Anna má 42let, středoškolské ekonomické vzdělání, před rodičovskou dovolenou pracovala jako účetní v soukromé firmě ve městě vzdáleném 6 km. Ve volném čase ráda sportuje, jezdí na kole, hraje basketbal a běhá.

Pětačtyřicetiletý otec, pan Pavel, má středoškolské vzdělání a je zaměstnán v soukromé firmě v nedalekém městě jako technik. Ve volném čase rád zpívá, rekreačně sportuje, jezdí na kole a běhá.

Děti – nejstarší, 17letý syn, studuje střední školu ve městě vzdáleném cca 25 km, do školy dojíždí denně. Ve volném čase hraje fotbal a florbal. Starší dcera je žákyní posledního ročníku základní školy v místě bydliště, navštěvuje taneční a výtvarný obor na základní umělecké škole v místě bydliště. Mladší syn je žákem 6. ročníku stejné základní školy, ve volném čase sportuje, hraje fotbal a jezdí na kole. Nejmladší dcera navštěvuje mateřskou školu.

Rodiče i děti Čtvrté rodiny tráví společně čas výlety na kole, rodiče a starší syn si chodí spolu zaběhat. Otec aktivně pracuje v komunální politice a je zapojen do činnosti ve farní radě, oba rodiče vykonávají službu lektorů při nedělních bohoslužbách.

Manželé z rodiny Čtvrté pravidelně navštěvují dvě modlitební společenství ve farnosti, se společenstvím manželů jezdí pravidelně každoročně na prodloužený víkend i s dětmi. Udržují živé vztahy s dalšími rodinami v obci mimo společenství manželů.

Rodina Čtvrtá má ze zkoumaných rodin nejvíce dětí, což je nepochybně jeden z nevýhodných faktorů a zároveň jako specifikum oproti jiným zkoumaným rodinám je, že jako jediné rodině dojíždí denně dítě na střední školu do vzdálenějšího místa. Vícedětnost, věk dětí a možná náročnější životní styl způsobily největší deklarovanou psychickou zátěž u matky, paní Anny.

„...situaci jsem nezvládla, byla jsem naštvaná na celý svět i na sebe, plakala jsem, měla jsem strach, že se neuživíme, nevěděla jsem na čem šetřit nejdříve, panikařila jsem a zmatkovala...“

5.5 Rodina Pátá

Neúplná rodina mladé 24leté paní Evy – neprovdané studentky a její 3leté dcery, žije v menším městě. Mladá matka je studentkou VŠ, z důvodu péče o dceru měla přerušeno bakalářské studium na pedagogické fakultě, nyní pokračuje ve studiu 3. ročníku. Otec dcery opustil paní Evu ještě před narozením dítěte, nesouhlasil s jejím narozením, nechtěl se podílet na její výchově osobně ani materiálně, matka jej z těchto důvodů ani neuvedla do rodného listu.

Po narození dcery paní Eva navázala nový partnerský vztah, zdálo se jí, že se jedná o zodpovědného muže, pan Václav měl velmi rád její dítě, což považovala za podstatné. Žili spolu déle než rok v jeho domku, zděděném po prarodičích, rodinný domek však nutně vyžadoval rekonstrukci a tudíž i zvýšenou potřebu finančních prostředků. Měli naplánovanou svatbu na květen 2011. Když Eva v únoru svému partnerovi sdělila, že s rodičovským příspěvkem, který má o polovinu nižší, nevyjde, a potřebuje peníze na provoz domácnosti, začaly se projevovat ve vztahu potíže, které skončily rozchodem, zrušením plánovaného sňatku a odstěhováním se Evy s malou dcerkou ke svým rodičům.

„...tak mi stát zničil vztah...vlivem silného stresu jsem během tří měsíců zhubla třiatdvacet kilo...“

Pátá rodina žije v rodinném domku rodičů paní Evy, mají pro sebe pouze jeden pokoj, kuchyň a příslušenství užívají společně s rodiči. Paní Eva má dospělého bratra, žijícího samostatně. Matka paní Evy učí na základní škole, jejímu otci skončilo lednu 2011 zaměstnání výpovědí. Rodiče paní Evě pomáhají dle svých možností finančně, s bydlením i s péčí o malou dceru.

Paní Eva věnuje téměř všechen volný čas své dceři. Před mateřskou dovolenou pravidelně sportovala, udržovala se v kondici, jezdila na závody a soutěže, na vysoké škole studuje tělesnou výchovu a přírodopis.

Vztahy mimo svou rodinu udržuje se spolužačkami z vysoké školy, s bývalými spolužačkami z gymnázia i ze základní školy v místě bydliště.

Za specifikum rodiny se dá označit, že je studentkou prezenčního studia, je nejmladší z našeho výzkumu, svobodná a závislá na své původní rodině.

Potíže této mladé rodiny vyplývají z neúplnosti rodiny, z ekonomické nezajištěnosti – paní Eva je vlastně ještě sama nezaopatřeným dítětem. Dále potřebuje pomoc se zajištěním výchovné funkce, na kterou sama nestačí.

6 Reflexe jednotlivých rodin k DC 1

V této kapitole popíši především pohledem dotčených rodin, zda bylo možno ve zkoumaných rodinách předejít vzniklé situaci, popřípadě se ujistit, že situaci zabránit nešlo.

6.1 Rodina První

V této rodině nastala ze všech zkoumaných rodin pravděpodobně nejsilnější rozhořčenost, naštvanost a pocity nespravedlnosti i diskriminace, pramenící ze špatné informovanosti. Paní Jana s emocemi ještě po dvou letech sděluje:

„Když jsem šla vyřizovat příspěvek na malou, mluvilo se o tom, že ho můžu napsat na manžela... Nevěděla jsem však nic určitého, a tak jsem se zeptala přímo sociálního pracovníka, který mi sdělil, že to možné není. Přestala jsem se o to zajímat s tím, že se mne to prostě netýká... To, že mi lhal, jsem se dozvěděla až začátkem roku 2011 po změně, kdy měla v klubu maminek přednášku právnička z úřadu práce. Kvůli němu jsem tedy došla o docela dost peněz a byla jsem naštvaná nejen na systém jako celek, ale hlavně na dotyčného sociálního pracovníka.“

Jak je možné, že pracovník podal mylnou informaci, zřejmě již nezjistíme, tato situace neměla nastat. Je možné, že pracovník nebyl dostatečně informován nebo pouze zastupoval kolegu, je také možné, že práci vykonával krátce a neznal všechny podrobnosti ani nové zákonné úpravy. V tomto případě selhal lidský faktor, situace rodinu První nemusela vůbec postihnout, pokud by RP pobíral určitou dobu manžel paní Jany, který podmínky nároku na základní výši splňoval. Stal se politováníhodný omyl.

6.2 Rodina Druhá

Rodina Druhá nahlížela na situaci z jiného zorného úhlu oproti rodině První, úhel pohledu této rodiny je veden skrze vážné postižení syna a snížení příjmů rodiny z této perspektivy vnímá jako nemorální.

„Ani nevím, prostě to tak bylo, moc jsem to neřešila. Zvláště manželovi to přišlo nespravedlivé, zejména v naší situaci, kdy má člověk nemocné dítě a musí se naučit přijmout tu skutečnost samou. Pokud má řešit ještě materiální potíže a finanční zabezpečení, tak to člověku nepřidá. U nás je to tak, že materiální zabezpečení je na mém manželovi jako živiteli rodiny...“

V této rodině bylo možné situaci předejít, rodina je specifická tím, že pobírala nějakou dobu příspěvek na péči, který jí byl odebrán a znovu přiznán. Paní Hana je submisivní a obtíže života bere s odvahou.

6.3 Rodina Třetí

V neúplné rodině paní Dany, potýkající se s dlouhodobou nezaměstnaností, popřípadě se špatně placeným příležitostným zaměstnáním, nebylo možné snížení příspěvku zabránit. Paní Dana byla bez možnosti přepsání rodičovské dovolené na otce dítěte. Dlouhodobě nízkopříjmová rodina se však dostala do velmi tíživé životní situace, kdy neměla prostředky k uspokojení základních životních potřeb matky a 3 dětí.

„...byla jsem neskutečně zoufalá, paní na úřadě mi dycky pomohla, a tak jsem šla za ní...“

Paní Dana byla frustrovaná, přesto se snažila udělat všechno pro to, aby dětem dokázala zajistit nejnütnější stravu, neměla však prostředky na nákup potravin. Navštívila sociální pracovníci OSPOD, ta ji zajistila potravinovou pomoc na charitě a pomohla jí s vyřízením mimořádné okamžité pomoci na městském úřadě.

S tak tíživou životní situací se i sociálně slabá rodina paní Dany setkala poprvé. S podobnými náročnými životními situacemi souvisí pojem frustrace, která může nastat, okud nejsou uspokojovány potřeby jedince. Každý člověk je vybaven menší či větší schopností ke zvládnutí frustrace. (Stibalová, in Sociální služby, 2011, s. 17)

6.4 Rodina Čtvrtá

Paní Anna by za předpokladu, že jí jsou známy všechny okolnosti, udělala všechno pro to, aby o žádné finanční prostředky nepřišla. Podobně jako paní Jana z rodiny První o možnosti přepsání RP na manžela nevěděla. Okolnosti nezjišťovala, z nedostatku informovanosti obviňuje z větší části sebe, což u ní může vyvolávat další potíže.

„Nevím, z jakého důvodu jsem se o změně zákona nedoslechla včas. Je pravda, že nesleduji televizní zprávy, nemám na ně čas, noviny kupuji jen občas, rádio neposlouchám... štvete mne to, jsem naštvaná hlavně na sebe...“

Rodina Čtvrtá se 4 dětmi se snaží, aby neměla nižší životní standard než rodiny nejběžnější – dvoudětné. Když paní Anna čekala nejmladší holčičku, setkala se občas i s úsměšky, a to jak v zaměstnání, tak v obci. Možná i z tohoto důvodu se snaží celá rodina žít na srovnatelné úrovni s rodinami dvoudětnými, vyžaduje to však nemalé úsilí. Díky nápaditému manželovi se jim to dařilo. O to více se Anna trápila tím, že svým zaviněním způsobila zhoršení ekonomické situace rodiny.

6.5 Rodina Pátá

Paní Eva o připravovaných změnách zákona o RP věděla, v jejím případě osamělé matky – studentky, však jiná možnost řešení nebyla.

„Přemýšlela jsem o tom, že kdyby si mne přítel vzal před očekávanou změnou zákona, šel by RP přepsat na něj, o tom však nechtěl ani slyšet, neboť to viděl jako velký závazek vůči mému dítěti, což se nakonec ukázalo jako moudré řešení... Představovala jsem si budoucí společný život jinak...“

Finanční potíže Evy se staly záminkou pro rozchod s přítelem, mohl to však být i zástupný problém. Eva však jednoznačně vidí viníka jejího zkrachovalého vztahu ve snížených příjmech. Její přítel rozpad vztahu aspoň tímto zdůvodňoval, měl zkušenost z minulého vztahu, že jej bývalá přítelkyně finančně zneužívala a připravila přítele o nemalou finanční částku. Proto byl nyní nedůvěřivý a požadoval striktní rozdělení nákladů na domácnost a živobytí.

„...řek mi, že se musíme podílet každý polovinou, po snížení příspěvku mi trochu slevil, že on bude přispívat třemi pětinami a já dvěma, i tak jsem však na své příjmy nebyla sama, potřeby malé Aničky stojí taky dost peněz... Přestali jsme si rozumět,

začaly se objevovat i jiné potíže... Rozešli jsme se a já s Aničkou jsme se nastěhovaly zpátky k mým rodičům.“

Matějček a Dytrych (2002, s. 9) poukazují, že solidarita při nedostatku peněz může pojednou prudce selhávat a jeden či druhý začne hledat své vlastní východisko z takové situace bez ohledu na rodinu.

7 Potíže rodin při plnění svých funkcí – DC 2

Rodina První, jak již bylo uvedeno, prožívala velmi silnou nespokojenost, naštvanost, hlasitě deklarovala své pocity křivdy a nespravedlnosti.

„...obecně si myslím, že dnešní politici na rodiny myslí minimálně, vzpomenu si na ně jen v předvolebních obdobích... Byla to prostě diskriminace....“

Rodina se i přes výpadek ve finančních příjmech dokázala s tímto stavem v podstatě vyrovnat, všechny základní funkce zvládla, omezení vnímala v rekreační a kulturní rovině.

„...ten rok jsme vynechali všechny plesy, nebyli jsme na žádné dovolené... omezili jsme návštěvy známých mimo bydliště, kvůli úsporám na benzínu...“

V porovnání s ostatními zkoumanými rodinami se První rodina velmi dobře na situaci adaptovala.

Druhá rodina neuvádí žádné zásadní potíže s plněním svých základních funkcí, finanční výpadek sice pocítili prakticky, spíše jim ale tento fakt vadil z morálního hlediska. Paní Hana sdělila, že na dovolenou od narození handicapovaného syna nejedí, což může souviset jak s jeho postižením, tak se snížením příjmů.

„...na dovolené jsme byli jen jednou, ještě před narozením malého...“

Rodina dlouhodobě zanedbává kulturní funkci, v čemž ovšem nevidí žádný vážný problém, protože, jak uvádí, kulturní akce nikdy nenavštěvovali.

7.1 Rodina Třetí ve vztahu k DC 2

Neúplná, mnohoproblémová rodina matky samoživitelky, paní Dany a jejích 3 dětí má dlouhodobé potíže v naplňování svých základních i dalších funkcí, ekonomický stav na počátku roku 2011 byl však pro tuto rodinu kritický. Nedostatek financí k uspokojení základních životních potřeb této rodiny, dlouhodobě závislé na dávkách

hmotné nouze, způsobil pád na materiální dno. Rodina dlouhodobě považovaná za chudou ještě více zchudla.

„...neměla jsem za co nakoupit jídlo, šla jsem na úřad za paní sociální, aby mi pomohla...“

Sociální pracovnice OSPOD zajistila potravinovou pomoc u charity na potřebnou dobu a pomohla s vyřízením mimořádné okamžité pomoci.

Chudoba u nás i jinde v rozvinutých zemích má jinou podobu než v zemích třetího světa, kde se jedná o chudobu absolutní. (Mareš, 1999, s. 11)

Chudoba nemá jedinou definici. Jednu z jednodušších definic chudoby uvádí Jandourek (2007, s.103):

„Chudoba – situace, kdy příjem domácnosti nedosahuje určité hladiny.“ Tato definice chudoby nejvíce odpovídá situaci ve Třetí rodině. (Esterková, 2012)

Chudoba rodiny paní Dany již na první pohled vyplývá z více přítomných faktorů: nízký sociální status její původní rodiny, neúplnost rodiny, nízké vzdělání, rozvod, vícedětnost, nezaměstnanost, neexistence zázemí širší rodiny.

7.2 Rodina Čtvrtá a Pátá ve vztahu k DC 2

Paní Anna z rodiny Čtvrté uvádí, že snížení příjmů bylo pro její rodinu významné, při bližším zkoumání však vyplyne, že rodina situaci zvládla bez zásadního ohrožení základních i dalších funkcí.

Znevýhodněná rodina studentky Evy z rodiny Páté po snížení příspěvku byla ohrožena v ekonomické funkci, v návaznosti na tuto funkci pak byla ohrožena v uspokojování svých základních potřeb – stravy, oblékání, hygienických potřeb, byla narušena i funkce ochranná, zaopatřovací a pečovatelská. Funkce rekreační a kulturní v této rodině byla dlouhodobě zanedbávaná, tudíž ji nelze dávat do souvislosti se snížením příspěvku.

„...nevím, jak bych bez pomoci rodičů toto období přežila...“

Zázemí širší rodiny i pomoc rodičů dospělým dětem a jejich rodinám není v naší společnosti ničím neobvyklým. Pokud fungující širší rodina chybí, stává se, že následně padá rodina do záchranné sociální sítě až na dno (viz rodina Třetí), zvláště když se jedná o osamělou matku.

Dudová (in Sociologický časopis, 2009) se zabývá strategií obživy osamělých matek a dochází k několika závěrům. Uvádí, že zahraniční výzkumy ukazují na souvislost sociálních problémů osamělých matek (sociální exkluze, stigmatizace, znevýhodnění dětí osamělých matek) s jejich nižšími příjmy a horším ekonomických postavením.

8 Jevy, jež jsou z pohledu rodin dávány do souvislosti se změnou v poskytování RP – DC 3

První rodina na předním místě uvádí, že jí změna narušila plánování rodiny.

„... začala jsem rozesílat životopisy a žádosti o místo, ten rok jsme vynechali plesy, nebyli jsme na dovolené... práci jsem nesehnala, následně jsme se přesto rozhodli vrátit k původnímu plánu, tedy těhotenství... žebříček našich hodnot byl tedy zachován“

Paní Jana sdělila, že se snažili více šetřit obecně na všem, omezili kulturu, jízdy autem, museli omezit zařizování nového rodinného domku.

„... je náročné mít více dětí, důvodem však není to, že bychom z výplat a přídatku nemohli vyžít, ale hlavně to, že společnost má postavené materiální hodnoty tak vysoko, že ti, co na tuto úroveň nedosáhnou, cítí frustraci a pocity méněcennosti...“

První rodina deklaruje změny ve více oblastech života rodiny, tyto změny měly časově omezenou dobu trvání, i když se na prvý pohled zdály být zásadní (plánování rodiny), ve skutečnosti po určité adaptační době nabyly menšího rozsahu.

Rodina Druhá mimo změnu v ekonomických příjmech neuvádí razantnější změny ve fungování rodiny; potíže nastaly po zjištění handicapu mladšího syna. Paní Hana říká:

„...pomáhá mi víra, jsem věřící katolička, manžel ne...“

I když se manžel nepovažuje za věřícího, uznává stejné hodnoty jako jeho žena, tudíž materiální stránka není v jejich rodině na prvním místě.

Rodina Třetí má nejmenší adaptační schopnost, změny v této rodině byly většího rozsahu, i když na přechodnou dobu. Paní Dana uvádí, že si nyní více uvědomuje nutnost zvyšovat svůj příjem vlastní prací.

„... najít si dobrou, trvalou práci, to bych fakt chtěla, ale práce není, proto musím být vděčná i za víkendový úklid v obchodě...“

Čtvrtá rodina, především paní Anna, na rok 2011 nevzpomíná ráda. Změna, kterou dává za vinu roku 2011, je zhoršený psychický stav. I když je do určité míry již stabilizován, některé psychické obtíže přetrvávají, a to zejména pocity zvýšeného strachu, obav a úzkostí. Dokáže rozumově uznat, že některé reakce nejsou přiměřené, ovlivnit je však dokáže jen do určité míry. Občas navštíví psychologa, možná z preventivních důvodů, aby předešla vážnějším psychickým následkům.

Rodina paní Anny zavedla změny ve stravování, ve způsobu nákupů oblečení, kde upřednostňuje tržnice a bazary.

Pátá, neúplná, rodina studentky Evy, považuje za zásadní změnu v souvislosti s nižším příspěvkem, že ji opustil partner, z čehož dále vyplývaly změny bydlení, opětovné závislosti na rodičích, dlouhodobý silný stres, razantní neplánované zhubnutí, nezvládání studia.

9 Způsob kompenzace výpadku příjmů – DC 4

V rodině První a Páté pomohla s náhradou výpadku příjmů širší rodina, v obou případech rodiče. U První rodiny nebylo nutné poskytovat pravidelnou kompenzaci, pouze v souvislosti s mimořádnou situací – zjištěním astmatu u staršího syna – rodina potřebovala pomoci.

Paní Jana poté, co zjistila skutečnosti ohledně RP na přednášce v klubu maminek, se rozhodla najít si práci.

Keller (2011, s. 61) konstatuje nutnost sladění rodinného života s výdělečnou prací, týkající se především zaměstnaných žen, související s cenou práce a se snížením rozsahu sociální ochrany.

Paní Janě se práci nepodařilo najít, uvádí, že se vrátili s manželem k původnímu plánu – početí třetího dítěte.

„I když jsem z dětí někdy na nervy a nemůžu jim ani sobě vždy koupit všechno, co chtějí nebo co podle dnešních kritérií nutně potřebují, nebála bych se přijmout ani další děti. Nejsm na cestu životem sama, s manželem jsme uzavřeli smlouvu před Bohem a s Bohem, a proto nemusím mít strach z toho, co mě čeká. A i když někdy strach mám, zvláště ve slabých chvílích, často dostanu rychlou odpověď a ujištění, že moje strachy jsou zbytečné.“

Pátá rodina, studentka Eva je po rozpadu již druhého vážnějšího vztahu opět závislá na svých rodičích, kteří ji přijali domů. V jejích silách nebylo, aby dokázala sama ztrátu financí nahradit. Snažila se najít práci, potřebovala pomoc s hlídáním malé dcerky bez pomoci dalších osob

„...byli by rádi, kdybych se osamostatnila, na druhou stranu mne na holičkách v žádném případě nenechali, pomáhali mi, jak mohli...“

Rodina Druhá zkusila kompenzaci podáním žádosti o příspěvek na péči na svého mladšího syna, vyřízení trvalo přibližně půl roku. Mimo úspory na běžných věcech – na jídle a oblečení – k zásadní kompenzaci rodina nepřistoupila.

Třetí rodina se dá klasifikovat jako mnohoproblémová; nebyla schopna sama vlastními silami kompenzaci výpadku příjmů zvládnout. Bez pomoci sociální pracovnice a pomoci charity by nebyly uspokojeny její základní životní potřeby.

Rodina Čtvrtá k běžnému způsobu kompenzace úsporami na jídle a na oblečení přidala originální způsob kompenzace výpadku příjmů, a to nabídkou svého rodinného domku k letní rekreaci. Bez pomoci rodičů paní Anny by však stěžší tuto formu kompenzace mohla uskutečnit.

10 Vnímání situace r. 2011 pohledem r. 2013-DC 5

S odstupem času se většina dříve velkých problémů zmenšuje, tuto skutečnost především potvrzuje paní Anna z rodiny Čtvrté, přesto na tu dobu nevzpomíná ráda. V rodině První vzpomínka na neposkytnutí informace sociálním pracovníkem stále vzbuzuje emoce. Rodina Druhá pohledem z odstavu dvou let stále nechápe, že stát v těžké situaci rodinám přidává další starosti s materiálním zajištěním.

Rodina Třetí má těžké období roku 2011 stále v živé paměti, ani s odstupem času se jí tehdejší situace nezdá být viděna v lepším světle, totožné vnímání je i u rodiny Páté.

10.1 Promítnutí změn zákona o RP v dlouhodobém horizontu-DC6

Mimo paní Evu z rodiny Páté, jež má pocit, že tehdejší situace významně ovlivnila její budoucí život rozbitím vztahu, a paní Anna, která má od té doby psychické problémy, si další rodiny dlouhodobé proměny v životě neuvědomují.

11 Diskuse

Na výzkumnou otázku: Jaké byly dopady změny zákona v přiznávání RP v roce 2011, kdy došlo u dotčených rodin k předčasnému ukončení výplaty základní výměry RP ve výši 7 600 Kč a dalšímu poskytování v poloviční výši, je možno po provedené analýze výzkumu dát odpověď; dopady na rodiny byly různé a v některých aspektech stejné či podobné.

Dopady na rodinu nastaly především ve snížené schopnosti zabezpečení ekonomické funkce rodiny a z toho vyplývající možnosti uspokojování základních životních potřeb i dalších potřeb členů rodiny.

U jedné ze zkoumaných rodin nastala velmi tíživá životní situace, která musela být řešena potravinovou pomocí charity. Druhá rodina vnímala snížení příspěvku spíše amorálně, vzhledem k vážnému postižení syna. První rodina dávala skutečnost změny, které šlo předejít, za vinu pracovníkovi SSP. Pátá rodina viní situaci z rozpadu partnerského vztahu, paní z rodiny Čtvrté uvádí do souvislosti s rokem 2011 změnu své psychiky k horšímu.

Provedení úsporných opatření deklarovaly rodiny ve všech běžných oblastech života – ve stravování, oblékání, cestování, absence dovolené apod. Ve výhodě byly rodiny úplné, které se na situaci dokázaly samy adaptovat, případně s pomocí širší rodiny. Rodiny neúplné s osamělými matkami byly v této situaci ve větší nevýhodě. Z provedeného výzkumného šetření vychází nepochybně tradiční rodina lépe, především z materiálního hlediska, tak i z hlediska psychologického, kdy si partneři poskytují vzájemnou oporu. Ve dvou rodinách deklarují matky svou křesťanskou víru jako životní oporu, zvláště v tíživých situacích, i jako pomůcku pro životní žebříček hodnot.

Studie zabývající se dopady této právní úpravy zákona o RP, případně obdobných sociálních změn, dostupné na internetových serverech jsou v souladu s provedeným výzkumným šetřením pro tuto práci.

Při provádění výzkumu nebylo dostatečně ošetřeno možné zkreslení dat, jež mohlo být způsobeno tím, že respondentky ve svých výpovědích udávají výpovědi o

dopadech, způsobené primárně z jiných důvodů, než popisovanou změnou zákona. Při analýze a zpracování rozhovorů však tato perspektiva byla zohledněna.

ZÁVĚR

Cílem bakalářské práce bylo zjištění dopadů změny zákona v poskytování RP od roku 2011, které se dotklo některých rodin. V teoretické části je v základních aspektech zmíněna problematika rodiny z pohledu sociologie, funkce rodiny, ohrožení jejich naplňování.

Část práce je věnována křesťanskému pohledu na rodinu a na její výrazné proměny, které se promítají i do života věřících rodin. Dále byla tato podkapitola začleněna do bakalářské práce, protože provedený výzkum docela názorně představil rozdíly ve způsobu života na základě žité víry obou manželů. Samozřejmě tomu tak vždy nemusí být, i rodiny věřící mají potíže a vždy se jim nedaří žít v úplné funkční rodině. Jak už bylo několikrát v této práci deklarováno, rodiny byly do výzkumu zařazeny pouze na základě toho, že splňovaly zadání této práce a na základě jejich ochoty ke spolupráci. S ochotou zapojit se do výzkumu se vyskytly obtíže, neboť asi sedm oslovených rodin s výzkumem nesouhlasilo, některé rodiny svoji neochotu znatelně prezentovaly.

Následné provádění výzkumu bylo však velmi zajímavé, i tím, jaké rodiny nakonec náhoda vybrala. Přestože je to malý vzorek, myslím, že částečně vypovídá o struktuře našich rodin, včetně způsobu života, který navazuje na hodnotový žebříček v rodinách.

Další kapitola je věnována české rodinné politice, systému sociálního zabezpečení, dávkám státní sociální podpory, na které navazuje následující kapitola věnovaná rodičovskému příspěvku.

Kapitola věnovaná metodologii zdůvodňuje výběr použitého kvalitativního výzkumu, použité metody a techniky zpracování. S ohledem na cíl práce byla využita metodologie dle Dismanna, Miovského, a Švaříčka. Sepsané rozhovory byly nejdříve rozšířeny komentováním a následně byla použita technika otevřeného kódování. Podle těchto získaných kódů byly výsledky následně interpretovány, s použitím pasáží přímé řeči z rozhovorů respondentek, jako doklad autentičnosti získaných skutečností.

Teoretická část práce může posloužit ke stručnému seznámení s problematikou rodiny, rodinné politiky i vývojem RP. Praktická část může posloužit jako ilustrace a příklad toho, jak zákonné úpravy zasahují do života rodin, respektive, které sami občané mohou s těmito zákonnými opatřeními dávat do souvislosti a stanou se tedy zástupným důvodem jiných obtíží.

Seznam použitých zkratk

DC – dílčí cíl

HN – hmotná nouze

PnP – příspěvek na péči

RP – rodičovský příspěvek

SSP – státní sociální podpora

Seznam literatury

- Bednář, M. (2009). *Učební texty sociální politik.*, Olomouc: Caritas VOŠ
- BIBLE (1996). *Písmo svaté Starého a Nového zákona.* Praha: Česká biblická společnost
- Břeská, N., Burdová, E., Vránová, L. (1995-2010) *Státní sociální podpora.* Olomouc: ANAG
- Disman, M. (2008). *Jak se vyrábí sociologická znalost.* Praha: Karolinum
- Dudová, R. (2009). *Sociologický časopis: Práce jako řešení? Strategie obživy osamělých matek v ČR.* Praha: Sociologický ústav AV ČR
- Familiaris consortio*, (1981). *O úkolech křesťanské rodiny v současném světě,* Praha: ZVON
- Gaudium et spes*, (1965). *Pastorální konstituce o církvi v dnešním světě.* Praha: Česká biskupská konference
- Gritzerová, K.(2010). *Závěrečná zpráva RIA. Důvodová zpráva.* Praha: MPSV
- Familiaris consortio*, (1981). *O úkolech křesťanské rodiny v současném světě,* Praha: ZVON
- Hendl, J.(2008). *Kvalitativní výzkum. Základní teorie, metody a aplikace.* Praha: Portál
- Jandourek, J. (2007). *Sociologický slovník.* Praha: Portál
- Katechismus katolické církve*, (2002). Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství
- Keller, J. (2011) *Nová sociální rizika.* Praha: SLON
- Kraus, B. (2008). *Základy sociální pedagogiky.* Praha: Portál
- Krebs, V. (2010). *Sociální politika.* Praha: Wolters Kluwer
- Mareš, P. (1999). *Sociologie nerovnosti a chudoby.* Praha: SLON
- Matějček, Dytrych, Z. (2002) *Krizové situace v rodině.* Praha: GRADA
- Matoušek, O.(2003) *Slovník sociální práce.* Praha: Portál
- Matoušek, O., Pazlarová, H.(2010). *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny.* Praha: Portál
- Miovský, M.(2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu.* Praha: Grada
- Možný, I. (1990). *Moderní rodina.* Brno: BLOK
- Možný, I. (1999). *Sociologie rodiny.* Praha: SLON
- Možný, I. (2008). *Rodina a společnost.* Praha: SLON
- Rozhovor 1.(2013) leden 2013. Vedla Esterková M.
- Rozhovor 2.(2013) leden 2013. Vedla Esterková M.

Rozhovor 3.(2013) únor 2013. Vedla Esterková M.
Rozhovor 4.(2013) únor 2013. Vedla Esterková M.
Rozhovor 5. (2013) únor 2013. Vedla Esterková,M.
Singly, F.(1999). *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál
Sobotková, I. (2001). *Psychologie rodiny*.Praha: Portál
Stíbalová, K. (2011). *Náročné životní situace. Odborný časopis Sociální služby*. Tábor:
Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR
Švaříček, R. Šed'ová, K.(2007) *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha:
Portál
Šubrt, B.(2013) *Abeceda mzdové účetní*. Olomouc: ANAG
Tröster, P. a kol. (2010) *Právo sociálního zabezpečení*. Praha: C. H. Beck
Večeřa, M.(1993). *Sociální stát. Východiska a přístupy*. Praha: A. Zápotocký
Zákon č. 107/1971 Sb., o mateřském příspěvku
Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách
Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi
Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře
Zákon č. 154/1969 Sb., o mateřském příspěvku
Zákon č. 382/1990 Sb., o rodičovském příspěvku
Zákonná úprava č.50/1971 zákona o mateřském příspěvku
Zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení
www.mpsv.cz
www.cssz.cz